

**GENERAL CHARLES HARINGTON'UN 1920-1923 DÖNEMİ
TÜRKİYE RAPORU VE DÖNEME DAİR RAPORLA İLGİLİ
DEĞERLENDİRMELER**

**THE REPORT OF GENERAL CHARLES HARINGTON OF TURKEY
1920-1923 AND ASSESSMENTS ABOUT THE REPORT**

Doç.Dr.Serpil SÜRMEĒİ*

**General Harington'un Türkiye Raporu'nun İstanbul Basını'na
Aksetmesi-Rapora Duyulan İlgi ve Düşündürdüğüleri**

13 Kasım 1918'de işgâl ettikleri İstanbul'u Lozan Antlaşması hükümlerine uygun olarak 25 Ağustos 1923'ten itibaren boşaltmaya başlayan İtilâf Devletleri, bu işlemleri birbuçuk ay süren bir program dahilinde tamamlayarak 2 Ekim 1923'de İstanbul'u terk ettiler. Asırlık Türk şehri, artık bu tarihte beş yıllık işgâl dönemini resmen kaparken duyduğu büyük mutluluğu, 6 Ekim 1923'de Şükrü Naili (Gökberk) Paşa kumandasındaki 3. Kolordu birliklerini görkemli bir törenle karşılayarak daha da pekiştirdi.

İşte İstanbul tarihi günlerini yaşadığı bu sırada şehirdeki Rum basınından Tahidromos** Gazetesi, 11 Ekim 1923 tarihli nüshasında, herkesin merak ve ilgisini çeken bir haberle dikkatleri üzerine topladı. Gündemi uzun süre meşgul edecek bu haber, General Harington'un 1920-1923 dönemine ait İtilâf Devletleri'nin Doğu siyasetinin iflasına neden olan sebeplere dair İngiliz Savunma Bakanlığı'na gönderdiği raporunun bir suretinin ele geçirildiği ile ilgiliydi ve

* Atatürk Üniv.Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi
25240/Erzurum.

** Tachidromos/Tahydromos: Postacı

gazete bu haberle birlikte, raporu da aynı günün akşamı yayınlamaya başlamaktaydı¹.

Hafızalardan silinmesi hiç de kolay olmayan pek çok olayla dolu beş yıllık bir işgâl ve bu dönemin sona erdiği tarihin üzerinden henüz dokuz gün gibi kısa bir süre geçtikten sonra ortaya çıkan bu rapor, doğal olarak İstanbul'daki Türk basının da ilgisini çekti ve Tahidromos Gazetesi'nden naklederek aldıkları raporu 12 Ekim 1923'den itibaren okuyucularıyla paylaşmaya başladı. Yayını tefrika halinde sürecektir olan raporun içeriği merakla takip edilirken, başlangıçta raporla ilgili bir başka merak konusu daha vardı. O da İngiliz Savunma Bakanlığı'na gönderilen bu raporun, ilgili makama ulaşmasından ve İngiltere'de yayınlanmasından önce İstanbul basınının eline nasıl geçtiği idi. Vakit Gazetesi bu hususa dair, İngilizlerin her yerde olduğu gibi, İstanbul'da da askerlerini dünya haberlerinden mahrum bırakmamak için, Life Field (?) adıyla bir telgraf ajansı kurduğunu, bu vasıta ile aldıkları haberleri basmak için de Harbiye'deki karargâhlarına küçük bir matbaa makinesi getirdiklerini, bu işte tabiatıyla İngilizlerin istihdam edildiğini fakat ufak tefek işler için birkaç yerli amele bulundurulmasında bir mahzur görülmediğinden bahisle, General Harington'un raporunun da bu matbaada basıldığını, kirli ve bozuk çıkıp atılan raporun bir nüshasının yerli amelelerden birinin eline geçerek, pek küçük bir ücret karşılığı gazetelere satıldığını belirtirken² Orient News Gazetesi de bu raporun müsveddesinin İngiliz himayesinde çalışan yerli bir Rum tarafından terk edilmiş evrak arasında bulunarak alındığını ve Tahidromos Gazetesi'ne verildiğini yazmaktaydı³.

Tabii öncelikle basın, rapor hakkında İngiltere'de resmen yayınlanmadığı için gerçekliğinden şüphe edenler olduğuna dikkat çekmekle birlikte, raporda bilinenler yanında bilinmeyen yeni olayların da yer almasının henüz açıklanmaması nedeniyle doğru kabul edilmediğini belirterek, yazılanlara temkinli yaklaşmakta fakat olayları iyi topladığı ve tarihi belge niteliği taşıdığı için,

¹ İkdam, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528.

² Vakit, 14 Teşrin-i evvel 1339/14 Ekim 1923, No:2081.

³ İkdam, 18 Teşrin-i evvel 1339/18 Ekim 1923, No:9534; Vatan, 18 Teşrin-i evvel 1339/18 Ekim 1923, No:186.

RAPORU

raporun aynen naklinin faydalı görüldüğü⁴ hususu okuyucuyla paylaşılmaktaydı. Ancak Times Gazetesi'nin İstanbul muhabiri, 14 Ekim 1923'de yazdığı bir yazıda bu raporun, General Harington'a ait olduğunu doğrulamaktaydı. Muhabir yazısında Türkçe ve Rumca gazetelerin, General Harington'un İstanbul'da Müttefik Kuvvetler Başkumandanı bulunduğu sırada meydana gelen olaylara dair, Savaş Bakanlığı'na gönderdiği raporunu yayınladıklarından bahisle, bu raporun gerçek olduğuyla ilgili hiçbir şüphenin bulunmadığını fakat bazı isimler, olaylar ve ufak tefek teferruatta yanlışlıklar görüldüğünü, bunun da gazetelere verilen kağıdın düzeltilmemiş bir müsveddeden çoğaltılmış olduğunu gösterdiği, kendisinin haber aldığına göre, bu raporun zaten yayınlanmak üzere yazılmış olduğundan gizli bilgileri içermediği, raporun yayınlanan kısımlarında dikkate değer bir şey bulunmadığı –muhabirin bu haberi yazdığı tarihe kadar- sadece bir sene önce savaş tehlikesinin pek ziyadesiyle yaklaşmış olduğunu Türklerin birçoğunun ancak bu raporla öğrendiğini belirtmekteydi. Fakat muhabir, raporun yayınlanmasının nahoş bir olay olduğunu ayrıca karargâhın basım dairesinde böyle bir olayın meydana gelmesinin kayıtların tam ve yeterli bir şekilde tutulmadığına, orada çalışan Rum ve Ermenilerin de, güvenilir kişiler olmadığına delil teşkil ettiğini ifade etmekteydi⁵.

Görüldüğü üzere Times muhabiri yukarıda gayet çarpıcı açıklamalarda bulunmaktaydı. Fakat muhabirin dikkati çeken cümlelerinden biri, bu raporun zaten yayınlanmak üzere yazıldığı ifadesiydi. Ancak bu bilginin doğru olmadığı, 17 yıl sonra, Harington'un Tim Harington Looks Back adıyla 1940'da Londra'da yayınlanan hatıralarında ortaya çıkacak ve bizzat Harington raporu hakkında, daha önce hiç yayınlanmadığı⁶ ifadesini kullanacaktı.

12 Ekim 1923'den itibaren İstanbul basınında yayınlanmaya başlayan raporla ilgili dikkati çeken hususlardan biri de, gün olarak tarih konusudur ki, gazetelerde çıkan ilk tefrikada bu kısım yoktur. Times muhabirinin düzeltilmemiş bir müsveddeden çoğaltılmış olduğu sözlerini doğruladığını düşündüren bu kanaate

⁴ İkdâm, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, Matbuat ve İstahbarat Müdiriyyet-i Umumiyesi, Ankara, s.245.

⁵ İkdâm, 20 Teşrin-i evvel 1339/20 Ekim 1923, No:9536; Tevhid-i Efkâr, 20 Teşrin-i evvel 1339/20 Ekim 1923, No:3861-833.

⁶ Charles Harington, Tim Harington Looks Back, London 1940, s.244.

göre, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra yazıldığı makama tarih belirtilerek gönderileceği kuşkusuzdur. Bu arada raporun gazetelerden takip edilen son tefrikasında, İstanbul'un tahliye programının bulunması, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u terk edecekleri 2 Ekim 1923 gününün rapor tarihi olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Nitekim Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Ayın Tarihi Dergisi'nin Ekim 1923 sayısında da yer alan bu raporda tarih 2 Ekim 1923'tür⁷. Ancak Harington'un 1940'da yayınlanan hatıralarına bakıldığında rapor tarihinin 20 Ekim 1923⁸ olduğu görülmektedir. 18 gün önce İstanbul'dan ayrılan ve hiçbir İtilâf Devleti generalinin kalmadığı bu tarihte raporun yazılması ve ilgili makama gönderilmesi mümkün değildir. Bu da Harington'un hatıralarındaki rapor tarihinin ya yanlış yazılıp basıldığını ya da İstanbul'da ön baskısı yapıp düzeltildikten ve Harington Londra'ya döndükten sonra tarihlendirilerek, ilgili makama gönderildiği ihtimalini düşündürmektedir. Ancak rapor tarihi ile ilgili çeşitli olasılıkların fikir yürütme dahilinde olduğu kuşkusuzdur.

Bu rapor, bir İngiliz generalinin kaleminden yakın tarihimizde derin izler bırakan bir dönemi anlatmaktadır. 1920 Kasım'ından 1923 Ekim'ine kadar İngiliz işgal kuvvetlerinin Türkiye'deki faaliyetlerinin ve bu ülkenin geleceğini yok etme siyaseti üzerine kurdukları plânların alt üst edildiği gelişmelerle, bu sırada yaşadıkları zorluk, sıkıntı ve endişelerin ele alındığı bu raporda izlenen siyaset, İngiliz bakış açısından muhasebe edilmekte, sonunda dönem, İngiliz başarısına hükmederek kapatılmaktaydı.

General Harington'un Raporuna Göre 1920 Kasım Gelişmeleri

General Harington, bu zamanın zor bir meselesi olan Yakın Doğu'nun birçok safhasını içerdiğini bazısında durumun pek tehlikeli hatta karşılıklı husumetin başlayacak gibi görüldüğünü açıklamakla başladığı raporuna, İngiliz birliklerinin bu zor ve sıkıntılı zamanı başarıyla geçirdiklerinden kendisini mutlu hissettiğini

⁷ Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.245.

⁸ Harington, Tim Harington Looks Back, s.245.

ifadeyle, 1920 yılının uğursuz bir haftasını teşkil eden bu zamanın başlangıcını özetlemeye çalışacağını belirtmekteydi.

Harington bu uğursuz bir haftanın olaylarından ilkinin İstanbul'a feci bir şekilde sığınan Vrangel* ordusunun çökmesi ikincisini Kars'ın düşmesi, üçüncüsünün ise, Venizelos'un** iktidardan düşürülmesi⁹ olarak göstermekteydi.

General Harington'un 1920 Kasım'ının uğursuz bir haftasına atfederek yukarıda sıraladığı başlıklarda yaşadıkları hezimet, İngiliz siyaseti için oldukça sarsıcı sonuçlardı. Avrupa'nın kurt politikacıları Rusya'da 1917 Ekim/Kasım ihtilalinden beri büyük bir tehdit olarak gördükleri Bolşeviklere karşı eski dünya düzenini korumak için, Beyaz Rus Ordusu eliyle çok yoğun çaba sarfetmişlerdi. Ancak bu ordunun General Vrangel kumandasındaki son kalıntılarının Kırım'da Bolşeviklere yenilerek atılması bu yoğun çabanın içini dolduran siyasetin maddi-manevi tükenişi demektir. Üstelik Bolşeviklere yenilerek İstanbul'a sığınan 150 bin civarında Beyaz Rus'un, şehirdeki göçmen kervanına katılması İstanbul'un sosyo-ekonomik sıkıntılarına artı bir yük getirmekteydi. Tabii şehirdeki çözüm bekleyen sorunlar bir yana Kırım'dan alınan sonuç siyaseten uğradıkları ilk acı yenilgiydi ama bu, bir başka acı gerçeği önlenemez hale getirmişti. O da Kafkaslarda rahatlayan Bolşeviklerin doğrudan yeni kurulan Türk Devleti ile ilişki kurmalarıydı. Ancak İtilâf Devletleri için, Kasım ayının kötü gidişatı bununla sınırlı kalmadı. 30 Ekim 1920'de Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk Ordusu'nun Kars'a girmesi¹⁰ aldıkları ikinci ağır yenilginin acı haberi oldu. Bu tarihin onlar için bir başka önemi Bolşeviklerin Kırım'a girdikleri günle aynı olmasıydı¹¹. Şehrin düşüşü ve Türk Ordusu'nun karargâhını Gümrü'de kurması ile Türk ve Ermeni heyetleri arasında 25 Kasım'da başlayan barış müzakereleri 27 Kasım'da Ermeni heyetinin Sèvres Antlaşması'ndan imzalarını geri almalarıyla

* Kırım Beyaz Ordu Başkomutanı Petr Nikolaevich Vrangel

** Yunanistan Başbakanı Eleutherios Venizelos

⁹ İkdâm, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528; Vakit, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:2079; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:3854-826; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.245; Harington, Tim Harington Looks Back, s.245-246.

¹⁰ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.856.

¹¹ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü III (Açıklamalı Kronoloji) TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), TTKB, Ankara, 1995, s.278.

sonuçlandı¹². Doğu'da bir Ermeni Devleti kurma hayallerine son veren bu sonuç, Avrupa siyasetinin bir türlü kabullenemediği Sèvres Antlaşması'nın ölü doğduğu gerçeğini 4. maddesinden başlamak suretiyle hükümsüz kılınacağını gösteren en büyük adımlardan biriydi.

İtilâf Devletleri'nin Gümrü gelişmeleriyle gördükleri bir başka acı gerçek daha vardı ki, Türklerin Ermenilerle imzaladıkları antlaşmanın hemen ertesinde Bolşeviklerin Ermenistan'a girmeleriydi. Azerbaycan'dan sonra Ermenistan'ın da Bolşevikleştirilmesi özellikle İngilizlere şimdilik tutundukları Gürcistan hariç, Transkafkasya'da kalamayacaklarının göstergesiydi.

İtilâf Devletleri'nin 1920 Kasım'ında yaşadıkları bir başka olumsuz gelişme ise, Yunanistan'da gerçekleşen 14 Kasım 1920 seçimlerinde, Venizelos'un liderliğini yaptığı liberallerin seçimi kaybetmesiydi. İngiliz Başbakanı Lloyd George'un kahramanı Venizelos'un iktidardan düşmesi ve halk oylamasıyla Kral Konstantin'in Atina'ya dönmesi Lloyd George'un liberal inancına indirilen ağır bir darbe oldu. Gerçi Kralcılar, Venizelos'un dış politikasını aynen devraldılar ama seçim zaferi anlayışını işe, devletin her kademesindeki Venizeloscu memurları değiştirmekle başlayarak gösterdiler. Ancak uygulamanın orduya kadar ulaşması ve Batı Anadolu'daki Yunan Ordusu'nun baştan aşağıya değişikliklere uğrayarak, askerin tanıyıp güvendiği tecrübeli subaylar yerine dört yıldan beri ordudan uzak kalmış, Balkan Savaşlarından bu yana savaş yüzü görmemiş subaylar atanması¹³ Kralcıların orduya en kötü siyasi müdahalesi olarak görüldü. Tabii bu durum demokrasinin iyi işlediği ve üstelik Anadolu'da bel bağladığı bu ordudan büyük beklentisi olan İngiltere'de hayal kırıklığı yarattı.

General Harington, 1920 Kasım'ında meydana gelen bu gelişmelerin mevcut durum üzerinde büyük etkisi olduğundan bahisle sözü, İstanbul'a geniş çapta sığınan Rusların iş meselesinin zorluğuna ve bu görevi Fransızların üstlenmesine rağmen, başka taraflardan da mümkün olan yardımın yapılmasının insani bir lüzum halini aldığına getirmekte, bu yardıma İngiliz ordu ve donanmasının da katıldığını belirtmekteydi. Harington raporunun devamında bu zaman itibarıyla müttefik kuvvetlerin durumuna değinerek, aralarında kararlaştırılan bir anlaşma gereğince

¹² Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.861-862.

¹³ David Walder, Çanakkale Olayı, Türkçesi: M.Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971³, s.113-114, 121-122.

RAPORU

İngiliz kuvvetlerinin bir süvari alayı, bir sahra topçu tugayı, iki İngiliz, dört Hint taburu miktarına indirildiğini, İzmit'te bulunan Yunan Ordusu'nun 11. Tümeni ile 4. Archipelago* Alayı'nın 2. Taburu'nun emri altında olduğunu, Fransız kuvvetlerinin altı tabur, bir sahra topçu tugayı ile iki süvari bölüğünden, İtalyan kuvvetlerinin ise bir taburdan oluştuğunu¹⁴ ifade etmekteydi.

General Harington'un Raporuna Göre Yunan Ordusu'nun Anadolu'daki Durumu ve Türk Ordusu

1920 Temmuz'undan başlamak üzere Anadolu'daki askeri durum hakkında verdiği bilgilerle raporuna devam eden General Harington Yunan Ordusu Başkumandanı Paraskevopulos'un* Bursa ve Doğu Trakya'nın Yunan Ordusu tarafından işgâliyle** sonuçlanan harekâtı icra ettiğini, Türk Ordusu'nun ise, o zaman itibariyle henüz doğduğunu ve başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu ve ordunun faal ve vatanperver liderlerin idaresinde muharip kuvvetlerden oluştuğunu ancak bu kuvvetlerin hiçbir zaman ciddi bir askeri unsur olarak düşünülmediğini¹⁵ belirtmekteydi.

Bu arada Harington, Ankara ve İstanbul'da o zamandan beri hissedilmeye başlayan Sovyet etkisinden bahisle, müttefik kuvvetlerin güvenliğine zararlı bazı şahısların yakalanmasını emretmek mecburiyetinde kaldığını, bunlar arasında Güney Kafkasya'ya gönderilen Bolşevik propagandacıların bulunduğunu kayda

* Harington'un Hatıralarında Archipelago Alayı olarak geçen bu kelime Adalar Denizi/Ege Denizi anlamında olup, raporun yayınlandığı dönemin gazetelerinde Cezayir-i Bahr-i sefid Alayı/Akdeniz Adaları Alayı olarak yer almıştır.

¹⁴ İkdâm, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528; Vakıt, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:2079; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:3854-826, Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.245-246; Harington, Tim Harington Looks Back, s.246.

* Leonidas Paraskevopulos, Venizelos'un 14 Kasım 1920 seçimlerini kaybetmesinden sonra Yunan Ordusu Başkumandanlığı'ndan 18 Kasım 1920'de istifa etti. Yerine 20 Kasım 1920'de Anastasios Papulas tayin edildi.

** Bursa 8 Temmuz 1920, Doğu Trakya 20 Temmuz 1920'de Yunan Ordusu'nca işgâl edildi.

¹⁵ İkdâm; 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528; Vakıt, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:2079; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:3854-826; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.246; Harington, Tim Harington Looks Back, s.246.

değer bir bilgi olarak raporuna eklemektedir. “1920 kışı ve 1921 bahar sıralarında İstanbul’da vaziyete hakim olmada başarılı olduk” sözleriyle tekrar askeri durumu değerlendirmeye geçen Harington, ancak kendisinin Türk Milli Ordusu kuvvet itibariyle çoğaldıkça ve teşkilat itibariyle düzeldikçe Ankara’da Anadolu’dan Yunan Ordusu’nu atmaya, müttefikleri İstanbul’u tahliye zorlayacak bir kuvvet teşkil edilmekte olduğunu artık gördüğünü, ciddi harekât için Yunan Ordusu’nun liyakatından tam olarak emin olmadığından, durumu İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir Henry Wilson’a açıklamak üzere, Londra’ya gitmek için izin istediğini ve gittiğini, bu husustaki görüşlerinin 26 Mayıs 1921 tarihli muhtıradan belirtildiğini ifade etmekteydi.

Muhtıradan İstanbul’daki İngiliz kuvvetlerinin gerçek ve belirli bir maksadı olmadığı kaydedilirken, Harington fikrinin bu kuvvetlerin kendi iradesini kabul ettirmek için çok küçük, sadece bayraklarını açık tutmak içinse çok büyük olduğunu ve bu fikrini hiçbir zaman değiştirmedini, sırf askeri sebeplere dayanarak İngiliz kuvvetlerinin İstanbul’dan alınmasını tavsiye ettiğini¹⁶ açıklamaktaydı.

General Wilson da hatıralarında, Harington’un İstanbul’dan kendisini görmek için geldiğini ve 23 Mayıs’ta görüşüğünü, yukarıda belirtilen hususlarda hem fikir olduklarını, Genelkurmay ve Harington’un Türk-Yunan vaziyeti hakkında yaptığı değerlendirmeler sonucunda, Türklerin Yunanlıları İzmir dahil, İzmir gerisinden sürüp çıkartacağı, İstanbul’daki kuvvetlerinin tehlikede olacağı, böyle bir durumda Çanakkale’yi ellerinde tutmanın mümkün olmayacağı, Boğazlar ve Çanakkale’den tamamen geri çekilmek için, derhal gerekli adımların atılması yönünde görüşlerini ortaya koyan bir muhtıranın, 26 Mayıs 1921’de İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı tarafından yazıldığını¹⁷ belirtmekteydi.

General Harington, Venizelos’un iktidardan düşmesinden sonra, Yunan Ordusu’nda yapılan değişikliklerden dolayı, bu ordunun ciddi harekât için ne

¹⁶ İkdâm, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, no:9528; Vakit, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:2079; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:3854-826; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.246; Harington, Tim Harington Looks Back, s.247.

¹⁷ C.E.Callwell, Field-Marshal Sir Henry Wilson His Life and Diaries, II, London, 1927, s.292.

RAPORU

dereceye kadar liyakat gösterebileceğinden daima şüphe ettiğini, fikrine göre askeri kitlenin iyi fakat Yunan yüksek kumanda heyeti ile Genelkurmayı'nın ve bunun birçok üyesinin tecrübeden yoksun olduğunu, bu nedenle geniş çapta bir harekâtın özellikle ciddi bir engel karşısında başarıyla sonuçlandırılabilmesine inanmadığını nitekim 1921 yılı son aylarının bu tahminlerini doğruladığını ifade etmekteydi. Harington bu konuda sözlerine devamla, Eskişehir'in işgâline yönelik harekâtın ilk başarısızlığından sonra, bu şehrin ve Afyonkarahisar'ın daha sonra iyi yapılan bir taarruz sonucunda işgâl edildiğini* bundan sonra Ankara'nın işgâlini hedefleyen yeni bir harekâta başlandığını, bu harekât plânının iyi ancak plânın başarısında tecrübeli kumanda ve kurmay heyetine ihtiyaç olduğunu belirterek, o zamana kadar Yunan Ordusu'nun mağlup edilmediğini fakat Ankara'ya karşı harekâta karar verilmesini ciddi bir hata olarak gördüğünü çünkü Ankara'nın işgâlinin bile, Türk Ordusu'nu savaş meydanında mağlubiyetini sağlayamayacağını ayrıca harekât üssünden o kadar uzaklaşmış bir ordunun iâşe ve teçhizi meselesinin zorluğunu ve yine bunun için de tamamen tecrübeli bir kurmay heyetinin gerekli olduğunu¹⁸ ortaya koymaktaydı.

General Harington, Yunan taarruz plânının yukarıda söylediği gibi pek parlak olduğunu fakat Sakarya'nın doğusunda durmak zorunda kalınca Yunan Ordusu'nun değerinin, Türklerce de anlaşıldığını aslında Yunan kurmaylarının askerin sevk ve idaresinde gerekli manevraları yapmaya muktedir olmadıklarını, levazım sıkıntısının baş göstermesiyle eski hatlarına çekilmek zorunda kaldıklarını, bu çekilmenin de Afyonkarahisar'ı ele geçirmek için Türk Ordusu tarafından yapılacak bir teşebbüsü ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu belirterek, bunu ciddi değişikliklere uğramayan bir zamanın takip ettiğini, her iki taraftan hiçbirinin diğerine kesin darbeyi indirecek kuvvette bulunmadığını ifade etmekteydi. Yunan Ordusu'nun başarısızlığından dolayı, tabiatıyla hayal kırıklığına uğradığını dile

* Kütahya-Eskişehir Savaşları olarak bilinen bu savaşta 13 Temmuz 1921'de Afyonkarahisar, 17 Temmuz 1921'de Kütahya, 19 Temmuz 1921'de ise, Eskişehir Yunan Ordusu'nca işgâl edilmişti.

¹⁸ İkdâm, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528; Vakıt, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:2079; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:3854-826; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.246; Harington Tim Harington Looks Back, s.247.

getiren Harington, diğer taraftan Türk Ordusu'nun daha büyük bir itaat ve daha iyi teçhizatla Yunan Ordusu'nu mağlup edeceğini anladığını, başka bir deyişle iki ordudan birinin belirli bir maksadı varken, diğerinin o maksattan mahrum olduğunu belirtmekteydi. Yine bu zamanı Türk makamlarının ordularını teçhiz etmek için büyük mesai sarfettikleri bir zamanın takip ettiğini ifadeyle sözlerine devam eden Harington, hiç kuşkusuz Türk Ordusu'na çeşitli kaynaklardan harp levazımının gizlice ve kaçakçılık yoluyla geldiğini ancak bu zaman esnasında İngilizlerin iki taraftan hiçbirine bir şey vermemek suretiyle tarafsız kaldıklarını¹⁹ açıklamaktaydı.

General Harington'un Türk ve Yunan Ordusu hakkında yukarıda yaptığı tespitler doğrudur. Ancak Türk Ordusu'na çeşitli kaynaklardan harp levazımının geldiği hususu, hiç kuşku yok ki, "Taşıma suyuyla değirmen dönmez" Türk atasözünde olduğu gibi, 5 Ağustos 1921'de Başkumandanlık yetkisini üzerine alan Mustafa Kemal Paşa'nın 7-8 Ağustos 1921 tarihleri arasında yayınladığı Tekâlif-i Milliye Emirleri ile ülkenin kendi öz kaynaklarına başvurarak, Türk milletini ordusuna karşı yapacağı her türlü fedakârlık için seferber etmesi²⁰ çeşitli kaynaklardan sağlandığı düşünülen harp levazımının ne kadar yeterli olduğunun da bir göstergesidir. Ayrıca Yunanlıları Anadolu macerasına sürükleyen ve onları Anadolu'da birinci elden destekleyen İngiltere gibi temel bir gücün, Türk Ordusu'na bir şey vermek gibi bir siyaset anlayışının olduğu zaten düşünülemez. Bu yüzden İstanbul'daki Müttefik Orduları Başkumandanı Harington'un iki ordudan hiçbirine bir şey vermemek suretiyle tarafsız kaldıklarını* belirtmesi raporunda oldukça anlamsız bir beyan olarak kalmaktadır.

Bu arada raporuna ilâve etmeyi lüzum gördüğü bir bilgiyle devam eden Harington, o zaman emrinde bulunan 11. Yunan Tümeni ile 4. Archipelago

¹⁹ İkdâm, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528; Vakit, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:2079; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:3854-826; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.246-247; Harington Tim Harington Looks Back, s.247-248.

²⁰ Serpil Sürmeli, Milli Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.52-74.

* İkdâm Gazetesi, bu sözü, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un da söylemiş olduğunu fakat Yunanlılardan elde edilen harp levazımı içinde İngiltere'den gelen çok şeyler bulunduğunu belirtmekteydi. (İkdâm, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528.)

RAPORU

Alayı'nın 2. Taburu'nun İngilizlerle karıştırılmaması için, iadesini talep ettiğini ve bu talebinin kabul edildiğini²¹ belirtmekteydi.

General Harington'un Raporuna Göre İstanbul'daki Müttefik Kuvvetleri ve Mart 1922'de Türkiye'ye Sunulan Barış Projesi

1921 Temmuz'unda Müttefik Kuvvetler Kumandanlığı'na getirildiğini ifadeyle, o sırada müttefiklerin miktarına değinen Harington, Fransız kuvvetlerinin hemen hemen kendilerinininkine eşit, İtalyanların ise yine kendilerinden bir hayli az olduğunu, bu zaman zarfında meslektaşları General Ernesto Mombelli ve General Charles Charpy'nin yardımlarıyla İstanbul'daki emniyeti sağlamak için birçok tedbir aldığını fakat zaman geçtikçe emniyete mahsus teşebbüsün Türklerin eline geçtiğini ifade etmekteydi.

General Harington, Yunan maliyesinin iflase doğru gittiğini ve askerlerde hoşnutsuzluk belirtilerinin görülmeye başladığını, Yunan Ordusu'nda ara sıra siyasi sebeplerden kaynaklanan değişiklikler yapıldığını fakat Anadolu'da ciddi bir harekâta hazırlanmak için orduda hiçbir gayretin sarfedilmediğini ifadeyle, Yunan Ordusu'ndaki duruma değinmekteydi.

1922 baharında Yunanlıların ordularını silah altında tutmakta büyük zorluklarla karşılaştıklarının görüldüğünü belirten Harington, 1922 Mart'ında meseleye memnuniyet verici bir hal sureti bulmak için müttefiklere mezuniyet verdiklerini, Paris Konferansı'ndaki müttefik kararlarının böyle bir sonuca ulaşacağını umut edildiğini fakat hatırlanacağı gibi, Türklerin o şartları kabul etmediğini, Yunan Ordusu'nun Batı Anadolu'yu tahliyesi ve Türk idaresinin kurulması hakkındaki müttefik projelerinin başarılı olamamasından daima üzüntü duyacağını ifadeyle sözlerini "Eğer bu projeler gerçekleşseydi, Batı Anadolu ve İzmir bugün harap halde olmazdı"²² cümlesine bağlayarak, son üç yılın izlerini gerçeklerden uzak bir hükümle kapatmaktaydı.

²¹ İkdâm, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:9528; Vakit, 12 Teşrin-i evvel 1339/12 Ekim 1923, No:2079; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:3854-826; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s. 247; Harington Tim Harington Looks Back, s. 248.

²² İkdâm, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:9529; Vakit, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:2080; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923,

Harington'un yukarıda gerçekleşmemesinden daima üzüntü duyacağını açıkladığı müttefik projeleri Türk Hükümeti'ne birer notayla bildirilen 22 ve 26 Mart tarihli tekliflerdi. Bunlardan ilki Türk ve Yunan Ordusu arasındaki ateşkesi, diğeri barış şartlarını içermekteydi.

22 Mart 1922 tarihini taşıyan ateşkes teklifinde her iki taraf ordusu arasında 10 km'lik askersiz bir alan meydana getirilmesi, her iki tarafın ordusunu takviye etmeyerek, askeri malzemelerini bir yerden bir yere nakletmemesi ve her iki taraf arasında düşmanlığın üç ay süreyle durdurulması maddeler halinde sıralanmaktaydı. Ayrıca barış şartları tespit edilene kadar ateşkesin uzatılabileceği, eğer taraflardan biri savaşa başlamak isterse, ateşkes süresinin bitimine 15 gün kala, bunu diğer tarafa ve İtilâf Devletleri temsilcilerine bildireceği belirtilmekteydi. Ancak bu teklifte yer alan en ilginç şart ise, Türk Ordusu'nun ve askeri durumunun İtilâf Devletleri askeri komisyonlarının denetimine açık tutularak komisyon hakemliklerinin gönül hoşluğuyla kabul edilmesini öngörmesiydi²³.

Ülkesinde işgâl etmek amacıyla bulunan bu güçlere karşı tüm benliğiyle varolma mücadelesi veren bir milletin, ordusunu bu güçlerin askeri komisyonlarının denetimine açmak, üstelik böyle bir şartı gönül hoşluğuyla kabul etmek nasıl bir zihniyetin beklentisi olabilirdi? Aslında bunu anlamak hiç de zor değildi.

26 Mart 1922 tarihli barış şartlarını içeren müttefik projesinde ise, İzmir, Tekirdağ Türkiye'ye, Kırklareli, Babaeski, Edirne, Yunanistan'a bırakılırken, Boğazların serbestliğini sağlamak için Gelibolu yarımadası ve Boğazlar çevresinde askerden arındırılmış bir bölgenin kurulması, barış yapılır yapılmaz İstanbul'un İtilâf Devletleri'nce boşaltılması, Türkiye'de askerliğin mecburi tutulmayarak, ordu mevcudunun 50 binden 85 bine çıkarılması, Sèvres Antlaşması'nın mali iktisadi ve adli hükümlerinin bazılarında Türkiye lehine değişiklikler yapılması ve ısrarından bir türlü vazgeçilmeyen Doğu'da bir Ermeni Devleti kurulması hükümleri²⁴ yer almaktaydı.

No:3854-826; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s. 247; Harington Tim Harington Looks Back, s. 248-249.

²³ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev II, TTKB, Ankara, 1989, s.298-299.

²⁴ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev II, s.869.

RAPORU

İtilâf Devletlerinin dört gün arayla ilettikleri bu projelere karşı Türk Hükümeti'nin de kendi şartlarını içeren bir proje sunacağı muhakkaktı. Nitekim Türk Hükümeti 5 Nisan 1922 tarihli bir notayla şartlarını ortaya koydu. Buna göre İtilâf Devletleri'nin 22 Mart 1922 tarihli ateşkes teklifinin ilke olarak kabul edildiği ancak bunun ana şartının ateşkesle birlikte tahliye işinin hemen başlatılması ve bu sürenin de dört ay olması öngörülmekteydi. Türk Hükümeti tahliye işi tamamlandığında barışla ilgili ön görüşmeler eğer sonuçlanmamışsa, ateşkes süresinin kendiliğinden üç ay uzatılmasını ve Yunan Ordusu'nun ateşkes yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere, ilk on beş gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar hattından, dört ay içinde de İzmir dahil tüm Anadolu'dan çekilmesi anlaşma şartına bağlamaktaydı²⁵.

Tabii bu bilgiler, Harington'un müttefik barış projelerini Türklerin kabul etmediği şeklinde sarfettiği sözlerinin doğruluk payını ortadan kaldırmaktaydı. Yukarıda da belirtildiği üzere, Türk Hükümeti ateşkesle birlikte tahliye işinin yürütülmesini ve aynı zamanda barış için ön görüşmelerin yapılmasını talep etmekteydi. Türkiye'nin ret cevabını vermediği sadece doğrudan kendi taleplerini ilettiği 5 Nisan 1922 tarihli notasına asıl ret cevabı veren İtilâf Devletleri idi. 15 Nisan'da verilen bu olumsuz cevaba rağmen, Türk Hükümeti 22 Nisan'da ateşkes anlaşması üzerinde uyuşmaya varılamasa bile, barış görüşmelerinin geciktirilmesini uygun görmediklerini belirterek, İzmit'te bir konferans toplânması teklifinde bulundu. Fakat bu teklifi de yine sonuçsuz bırakan İtilâf Devletleri oldu²⁶.

Harington'un Raporuna Göre Yunan Ordusu'nun İstanbul'u İşgâl Teşebbüsü

General Harington raporunda müttefik projeleri ve başarısızlığından duyduğu üzüntüyü paylaşma bahsinden sonra, sözü o sırada General Georgios Hadjianesti'nin Yunan Ordusu Başkumandanlığı'na tayin edilmesiyle²⁷ başlayan

²⁵ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev II, s.871; Tercüman-ı Hakikat, 6 Nisan 1338/1922, No:14733.

²⁶ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev II, s.871.

²⁷ 21 Mayıs 1922'de Protopapadakıs hükümetinin kurulmasından sonra Yunan Ordusu Başkumandanı Papulas istifa etmiş yerine geçebilecek iki general olduğunu hükümete

gelişmelere getirmektedir. Hadjıanesti'nin başkumandan olarak cepheyi teftiş ettiğinde, ordunun İzmir etrafındaki müstahkem hat yakınına çekileceğini askerlerine his ve ima ettirdiğini belirten Harington, aynı zamanda onun İstanbul'u ani bir darbe ile işgâl etmek üzere Anadolu'daki Yunan Ordusu'nun bir kısmını Doğu Trakya'ya naklettiğini, görüşüne göre, kötü bir fikrin mahsulü olan bu projenin hiçbir başarı ümidi taşımadığını ifade etmekteydi. Harington, Hadjıanesti'nin bu fikirde olduğuna dair kesin bilgi aldığı anda, bir beyannâme yayınlarak, İstanbul aleyhinde herhangi bir harekete -1921 Mayıs'ında müttefik komiserleri tarafından tayin edilen tarafsız bölgeye herhangi bir tecavüzün-müttefik kuvvetlerce karşılık verileceğini Yunanlılara bildirdiğini, aynı zamanda da İzmit Körfezi'ndeki İngiliz birliklerini Çatalca'ya sevk ederek, General Charpy'nin emrine verdiğini, o sırada Fransızların da üç piyade taburu ve bir süvari alayıyla takviye aldıklarını, bu tedbirlerin başarı sağladığını ve Yunanlıların plânladıkları taarruzu gerçekleştiremediklerini açıklamaktaydı.

Harington raporunda, müttefiklerin oldukça hassasiyet gösterdikleri tarafsız bölgenin sınırlarını çizerek bu hattın Istranca'nın* tam batısında Kalikratia** ile Sinekli'den*** geçtiğini ve İstanbul'un 40 mil**** batısında Karadeniz'e uzandığını²⁸ belirtmekteydi.

General Harington'un raporunda önemle üzerinde durduğu İstanbul aleyhinde Yunan Ordusu'nun girişeceği herhangi bir tecavüzkâr hareket meselesi,

hatırlatmıştı. O sırada Trakya'daki Yunan Ordusu'nun başında bulunan Hadjıanesti, Papulas'ın hükümete hatırlattığı iki isimden biriydi. Trakya Kumandanlığı'nı elinde tutmak üzere, Yunan Ordusu Başkumandanlığı'nı kabul eden Hadjıanesti 1922 Mayıs sonunda bu göreve tayin edilmişti. (Michael L. Smith, Anadolu Üzerindeki Göz, Çev:Halim İnal, İstanbul, 1978, s.293, 298, 368).

* Istranca, Kırklareli, İstanbul ve Güneydoğu Bulgaristan'a kadar uzanan alçak dağ silsilesi. Bulgaristan'da Strandzha, Türkiye'de Yıldız Dağları adıyla anılmaktadır. Bu dağ silsilesinin en yüksek noktası, Kırklareli'nde bulunan 1031 metrelik Mahya Dağı zirvesidir.

* Kalikratia (Güzelşehir) Silivri yolu üzerinde bugün Mimarsinan beldesi olarak geçen eski Rum köyü

* Sinekli, Silivri ilçesine bağlı köy

** Mile, 1069 metrelik İngiliz uzunluk ölçüsü birimi.

İkdam, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:9529; Vakıf, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:2080; Tevhid-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:3854-826; Ayn Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s. 247-248; Harington Tim Harington Looks Back, s. 249.

RAPORU

aslında Yunanlıların son iki yıl içinde zaman zaman ortaya attıkları bir konuydu. Bu bazen o kadar açığa vurulmuştu ki, İngilizler böyle bir girişimi hoş karşılayamayacaklarını açıklayarak, uyarıda bulunmak zorunda kalmışlardı. Ancak İstanbul üzerine olası bir hareketin Temmuz ortalarında Yunan Hükümeti ve Hadjianesti arasında yapılan bir görüşmeden sonra yeniden gündeme gelmesi, bu konunun Yunanlılar nazarında hep fikri sabit olarak kaldığını göstermekteydi. Zaten Yunan Hükümeti'nin Hadjianesti ile yaptığı görüşmeden sonra, Anadolu Cephesi'ni zayıflatmamak kaydıyla İstanbul'a karşı yapılacak bir hareketi onaylama kararı alması bu durumu doğrulamaktaydı. Hükümetin onayladığı bu kararı uygulamaya koyması ise, Hadjianesti'nin cepheye yaptığı ziyaretten sonra gerçekleşti. Çünkü Yunan Ordusu Başkumandanı, Anadolu Cephesi önemli ölçüde zayıflatılmadan, buradan alınacak kuvvetlerle Trakya Ordusu'nun güçlendirilebileceği sonucuna varmıştı. Böylece Hadjianesti, iki piyade alayı ile iki taburu Anadolu'dan çekerek, Trakya'ya nakletti*. Yunanlıların gizlemeye bile lüzum görmeden bir yandan askerlerini harekete geçirip, diğer yandan Dedeoğaç'a petrol göndermek suretiyle yaptıkları hazırlıklar durumun ciddiyetini ve tehlikeli bir hal aldığını göstermekteydi. Bunun üzerine İngilizler, İstanbul bölgesi ve boğazların tarafsızlığının ihlal edilmesi halinde, müttefik kuvvetlerce karşı konulacağını bildirerek Yunanlıları uyardılar. Ancak Dışişleri Bakanı Georgios Baltazis, İstanbul'un Yunanistan tarafından işgal edilmesinin barışın sağlanması için tek çıkar yol olduğu hakkında müttefik devletler temsilcilerine uzun bir nota verdi. Fakat müttefik devletler onaylamadıkça Yunan birliklerinin tarafsız bölgeye girmeyecekleri yolunda Atina'daki İngiliz Temsilcisi C.H.Bendinck'e güvence

* Aslında Hadjianesti, Yunan Ordusu Başkumandanlığı'na getirildikten sonra, Trakya'daki kuvvetlerini güçlendirmek için, İzmir bölgesinden 1000 kişilik bir kuvvetle, Batı Anadolu'dan bir piyade alayını Trakya'ya nakletmişti. 1922 Temmuz başlarında ise, Batı Anadolu'dan bağımsız 55. ve 56. Alaylar gönderilmiş, Temmuz sonuna kadar, bu bölgeden 28. Piyade Alayı, 3/40. Evzon Taburu, 1/39 Evzon Taburu, bir süvari müfrezesi, iki dağ topçu taburu, bir bağımsız batarya ve bir Skoda topçu grubu çekilerek Trakya'ya sevk edilmişti. Bu takviyelerle 4. Kolordu/Trakya Ordusu 17 Temmuz 1922'de I. Tümeni'ni oluşturmuştu. (Türk İstiklâl Harbi II, Batı Cephesi 6.Kısım, 1. Kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967, s.196-197) Bu bilgilere göre Yunanlıların Trakya'da iki değil üç piyade alayının olduğu anlaşılmaktadır.

vermeyi de unutmadı²⁹. Fakat General Harington, 27 Temmuz 1922'de sessizce Marmara kıyılarından Karadeniz'e kadar Boğaz'ın 30 mil uzağındaki Çatalca hattını teftiş ettiğinde, gördükleri onu telaşa düşürdü. Sir Henry Wilson'un "Dünyadaki en kusursuz doğal mevzi" dediği bu tarafsız bölgeyi korumak için, raporunda belirttiği tedbirleri almanın yanı sıra, Sancak Gemisi Iron Duke ve beş İngiliz gemisi, deniz uçağı taşıyan bir gemi ve dokuz destroyerin tamamladığı bir filoyla, Üçüncü Hafif Kruvazör Filosu'nu Akdeniz'den harekete geçirdi. 1 Ağustos'ta müttefik hatlarda yoklamalar yapan Yunanlılar bir yandan Marmara Denizi'nde çok kuvvetli bir İngiliz filosu diğer yandan Çatalca hattında mevzilenen müttefik kuvvetler karşısında boyun eğmek ve birliklerinin hareketini durdurmak zorunda kaldılar³⁰.

Harington'un Raporuna Göre Büyük Taarruz

Hadjianesti'nin Anadolu cephesi zayıflatılmadan buradan alınacak kuvvetlerle Trakya Ordusu'nun güçlendirilebileceği kanaatine vararak, hükümetinin onayıyla bir kısım kuvveti Anadolu'dan çekerken ve bunda da başkumandan olarak bir mahzur görmezken, Müttefik Orduları Başkumandanı General Harington, Türklerin taarruz icra etmek için, Yunanlıların Anadolu'dan Trakya'ya kuvvet göndermelerinden istifade ettiklerini belirtmekteydi. Türklerin plânlarının pek parlak olduğunu, Afyonkarahisar sahasında büyük bir şiddetle bu taarruzun uygulandığını, Türklerin başarı kazanmaya çalıştıklarının bilindiğini fakat bu harekâtı ne zaman kararlaştırdıklarının şüpheli olduğunu ifade eden Harington, bu harekât sırasında Yunan Ordusu'nun güney grubunun yarıldığını artık müdafaaya muktedir olamayıp, tarihin en büyük çöküntülerinden birini yaşayarak, Anadolu'dan sürüldüklerini, bununla birlikte kuzey grubundan bir kısmının Trakya'ya geçmeyi başardığını ve bu başarıları için takdir vermek gerektiğini³¹ vurgulamaktaydı.

²⁹ Smith, Anadolu üzerindeki Göz, s.303-304.

³⁰ Walder, Çanakkale Olayı, s.203; The New York Times, August 2, 1922.

³¹ İkdâm, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:9529; Vakit, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:2080; Tevhid-i Efkâr, 14 Teşrin-i evvel 1339/14 Ekim 1923, No:3855-827; Ayn Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.248; Harington Tim Harington Looks Back, s. 249-250.

RAPORU

Harington'un Büyük Taarruz'un başarısı ve Yunan hezimetinden bahsettiği raporunda, Türklerin bu harekâtı ne zaman plânladıklarının şüpheli olduğunu dile getirirken, aslında bu sözleriyle Türk Ordusu'nun başarı sırrını da ortaya koymaktaydı. Çünkü düşmana son darbeyi vurmak için bu taarruza çok titiz bir şekilde ve gizliliğe büyük önem verilerek hazırlık yapılmıştı.

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın "Ben daha Haziran ortalarında taarruza karar verdim" sözleriyle açıkladığı bu taarruz kararından Cephe Kumandanı İsmet Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ve Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa dışında kimse haberdar değildi. Taarruzla ilgili hazırlıkları kontrol etmek için Ankara'dan ayrılışını bile şüphe uyandırmayan makul sebeplerle gizlemeyi başaran Mustafa Kemal Paşa, o sırada Adapazarı-İzmit ziyareti bahanesiyle önce Fevzi Paşa ile görüşüp, yanına aldığı Kâzım Paşa ile yola çıkmış, Sarıköy İstasyonu'na çağırdığı Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın da katılmasıyla bir toplantı yapılarak, taarruz için gerekli hazırlıkların hızla bitirilmesi yolunda kararlar alınmasını sağlamıştı.

Yine o sırada Konya'ya gelen, İngiliz Generali Charles Townshend'in kendisiyle görüşme talebinden yararlanarak, 23 Temmuz 1922'de Akşehir'e giden Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile harekât plânı üzerinde konuşurken, Fevzi Paşa'nın da hazır bulunduğu bir toplantıda konunun yeniden ele alınmasını uygun görmüş, o Ankara'dan gelene kadar General Townshend ile buluşmak üzere Konya'ya gitmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Temmuz'da tekrar Akşehir'e dönmesiyle, 27/28 Temmuz gecesi o sırada Ankara'dan gelmiş olan Fevzi Paşa'nın da katıldığı bir toplantı yapılmış, daha önce tespit edilen plân gereğince taarruza geçmek için, 15 Ağustos'a kadar hazırlıkların tamamlanmasına çalışılması kararlaştırılmıştı. Toplantı gecesinin hemen ertesi günü ise, bir futbol maçı tertip edilerek, bu maçı izlemek bahanesiyle ordu kumandanlarıyla bazı kolordu kumandanları Akşehir'e davet edilmiş, 28/29 Temmuz gecesi kumandanlarla yapılan toplantıda genel taarruz üzerinde görüşülmüştü. 30 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa, İsmet ve Fevzi Paşalarla birlikte taarruzun tarz ve ayrıntıların tespit etmiş, 1 Ağustos'ta Akşehir'e gelen Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa ile, ordu hazırlığının tamamlanmasında vekaletle düşen işler hakkında görüşüp, gerekli tespitler

yapıldıktan sonra Ankara'ya dönmüştü. 4 Ağustos'ta taarruz kararını hükümete duyuran Mustafa Kemal Paşa, iç ve dış durumla askeri vaziyet hakkında Heyet-i Vekile ile görüşüp tartıştıktan sonra hükümet, Başkumandanlığın taarruz kararına katılmıştı. 6 Ağustos'ta Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın, ordulara gizli olarak taarruza hazırlık emrini vermesinden sonra artık taarruz için son kez hazırlıkların kontrol edilmesine sıra gelmişti. 13 Ağustos'ta Fevzi Paşa'nın cepheye hareket etmesinin ardından 17/18 Ağustos gecesi Mustafa Kemal Paşa da bir otomobille Konya'ya gitmek üzere yola çıkmış, gidişini birkaç kişi dışında bütün Ankara'dan gizlemişti. Onun ayrılışını bilen bu birkaç kişi, Mustafa Kemal Paşa sanki Ankara'daymış gibi davranmışlar hatta 21 Ağustos'ta Çankaya'da bir çay ziyafeti vereceğini gazete ve ajanslarla duyurmuşlardı.

Mustafa Kemal Paşa, Konya'ya ulaştığında orada olduğunun hiçbir tarafa duyurulmaması için, telgrafhâneyi kontrol altına aldırılmış, 20 Ağustos'ta da Batı Cephesi Karargâhı'nın bulunduğu Akşehir'e gelmişti. Burada İsmet Paşa ile yaptığı kısa bir görüşmeden sonra 26 Ağustos'ta düşmana taarruz edilmesini emreden Mustafa Kemal Paşa, 20/21 Ağustos gecesi I.Ordu Kumandanı Nurettin Paşa ile, II. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'yı cephe karargâhına çağırılmış, Fevzi ve İsmet Paşalar da hazır olduğu halde bir toplantı yapmıştı. Toplantıda harita üzerinde ve kısa bir savaş oyunu şeklinde taarruzun nasıl yapılacağını açıklayan Mustafa Kemal Paşa, bu açıklamadan sonra, cephe kumandanına o gün vermiş olduğu emri tekrarlamıştı³².

Nihayet 26 Ağustos'ta başlayan ve 30 Ağustos "Başkumandan Muharebesi"nin sonucuna kadar da büyük bir başarıyla gelişen Türk taarruzu, resmi tebliğlerde önemsiz bir harekât gibi gösterilmeye çalışılmıştı. Bunun sebebini Mustafa Kemal Paşa sonra "Amacımız durumu elden geldiğince dünyadan gizlemektir. Çünkü düşman ordusunu tümüyle yok edeceğimize güvenimiz vardı. Bunu anlayıp, düşman ordusunu felaketten kurtarmak isteyeceklerin yeni teşebbüslerine meydan vermemeyi uygun görmüştük..."³³ sözleriyle açıklamaktaydı.

³² Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev II, s.887, 895-899; Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV, MEB, İstanbul, 1991, s.151-155, 158-159.

³³ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev II, s.901.

RAPORU

Tabii bu bilgiler, General Harington'un Türklerin taarruza ne zaman karar verdiklerinin şüpheli olduğunu söylemesinde haklılık payının büyük olduğunu göstermekteydi ve bu bilgilere göre değil taarruz tarihini bilmek, taarruz için hazırlıklardan bile haberdar olmak mümkün değildi. Çünkü bütün bu hazırlıklar yine değil dünyadan veya düşmandan Ankara'dan bile büyük bir başarıyla gizlenmişti. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa daha Haziran ortalarında taarruza karar vermiş olmakla birlikte, onun taarruz hazırlıklarını kontrol etmek için cephe ziyaretlerini sıklaştırdığı sıralar, İtilâf Devletlerinin Yunan Ordusu'nun İstanbul üzerine olası bir askeri hareket teşebbüsüne karşı üzerlerinde büyük baskı hissettikleri ve yoğun önlem almakla meşgul oldukları bir zamana rastlaması, belki de rast gelen tarihi bir talihin, Mustafa Kemal Paşa gibi bir kumandanın askeri atikliğinde, dikkatle değerlendirildiğini düşündürmekte veya bu önemli rastlantıyı düşünmeye sevkeden ilginç bir ayrıntı yapmaktadır.

Harington'un Raporuna Göre Türk Ordusu'nun Tarafsız Bölgeye İlerlemesi ve Çanakkale Bunalımı

General Harington devam ettiği raporunda Türklerin Büyük Taarruz'daki başarılarından doğal olarak cesaret alıp, dikkatlerini Anadolu'daki müttefik kuvvetleri üzerine topladığını belirterek, o zaman bu kuvvetlerin tamamının İngiliz kuvvetleri olduğunu, emri altında yalnız Çanakkale'de Loyal Alayı'nın* bir taburu ile, İzmit yarımadasında iki İngiliz taburunun bulunduğunu, müttefiklerin birliğini göstermek amacıyla, Çanakkale ve İzmit'te Fransız ve İtalyan komiserlerinden müfrezelerini göndermelerini rica ettiğini ve bu ricasının hemen kabul edildiğini, kendisinin de öncekine benzer bir tebliğ çıkardığını ancak Fransız ve İtalyan hükümetlerinin bu tebliği onaylamayıp, Anadolu'daki müfrezelerine geri çekilme emri verdiklerini ifade etmekteydi.

İstanbul'un gerçek müdafaasının Boğaziçi'nin yaklaşık 10 mil doğusunda Maltepe-Dudullu-Çubuklu hattı olduğunu ve bu hattın müttefik kuvvetleri tarafından müdafa maksadıyla hazırlandığı açıklamasıyla, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin kuvvetlerinden hiçbirisinin Boğaz'ın Asya sahilinde kullanılmaması yönünde verdikleri kararlarının durumu çok zor bir hale soktuğunu

* Bu alayın asıl ismi Loyal Regiment (North Lancashire)dir.

dile getiren Harington, bu zorluğun nedenini gerek Çanakkale, gerekse İzmit yarımadasının müdafaasında özellikle ciddi bir taarruz karşısında emrinde yeteri kadar İngiliz kuvveti bulunmayışına bağlamaktaydı. Türklerin bu iki mevkiye karşı kuvvet toplayıp, yığıldıklarının anlaşıldığını ifade eden Harington, Çanakkale'deki mevkiyi, mahallinde mevcut kuvvetlerle takviye ederek, daha önce Çatalca hattına gönderilen bütün kuvvetlerini geri çektiğini, bununla beraber yine de, İngiliz kuvvetlerinin yeterli olmadığını çünkü geçen iki sene zarfında sayılarının ve masraflarının azaltıldığını, hatta tehlike önlerine çıktığı zaman bile karşı koyacak kuvvetlerinin bulunmadığını, bu nedenle takviye kuvvetleri gelene kadar mevkilerini korumak için, gerekli vasıtaların sağlanmasının büyük çaba ve mesai gerektirdiği belirtmekteydi.

Harington, bu yolda harcadıkları mesaiye değinerek, 9 Eylül 1922'de Çanakkale'nin müdafaasını düzenlemek üzere Albay D.I Shuttleworth'i görevlendirdiğini ancak durumun giderek zorlaştığını, bu albayın emrinde Loyal Alayı'ndan sadece bir piyade taburu 3. Hussar Alayı'ndan bir süvari bölüğü ve bir de batarya bulunduğunu, kısa bir zamanda yardım alarak Malta'dan Gordon Highlanders Alayı'nın 1. Taburu ile Royal Sussex Alayı'nın 2. Taburu'nun gelmesiyle Albay Suttleworth'in emrindeki kuvvetlerin takviye edildiğini, bu küçük kuvvetin çalışkan ve becerikli kumandanının idaresi ve tel örgüleri çekmek üzere karaya çıkan İngiliz donanması efradının yardımlarıyla yapılan işin, her türlü övgüye layık olduğunu ifade etmekteydi. Ancak bu kuvvetin sayıca üstün bulunan kuvvetler tarafından tehdit edildiğini belirten Harington, Çanakkale'deki bu küçük kuvveti takviye etmek üzere, Kralın özel İskoç Muhafız Alayı'nın 1. Taburu'nu Sherwood Forresters Alayı'nın 2. Taburu'nu Highland Light Piyade Alayı'nın 2. Taburu'nu 17. ve 19 Tugayları, Royal Sahra Topçusu'nu, 5. Pack Topçu Tugayı ile Royal Garnizon Topçu'sunu gönderdiğini, saatler geçtikçe mevkilerinin daha da sağlamlaştığını düşünerek rahatladığını dile getirmekteydi.

26 Eylül'de 28. Tümeni yeniden düzenlemek ve mütemadiyen gelen ve içlerinde Royal Fusiliers Alayı'nın 2. Taburu ile Makineli Tüfek Tugayı'nın 2. Taburu'nun bulunduğu piyade ve topçulardan oluşan takviye kuvvetlerini teslim alarak yerleştirmek üzere, General T.O.Marden'i Çanakkale'ye gönderdiğini ifade eden Harington, General Marden'in derhal kuvvetlerini ileri sürerek kuzeye doğru

RAPORU

araziyi işgâl ettiğini ve Nara Burnu'nu kapadığını, bunun da çok faydasının görüldüğünü vurgulamaktaydı.

Müttefik notasının verildiğini ve Mudanya Konferansı'nın belirmeye başladığı o sıralarda hiçbir çarpışmaya meydan vermemek arzusunda olduğunu ve bu arzuya gerekli emirleri verdiğini dile getiren Harington, fakat Türk süvarilerinin, İngiliz kuvvetlerini mevkielelerinde hareketsiz bırakmak amacıyla giriştikleri hareket hattının "az kaldı durumu değiştiriyordu" derken, Türk süvarilerinin işin ciddiyetini düşünmeden karşılarındaki kuvveti çarpışmaya davet ettiklerini ancak emir almadan böyle bir hareketi yapamayacaklarının açık olduğunu, sonradan süvari kuvvetlerinin piyade kuvvetleriyle değiştirildiğini ifadeyle, vaziyetin fevkalâde buhranlı bir hal aldığından bahsetmekteydi. Bu durum karşısında İngiliz kuvvetlerinin her subay ve erinin Mudanya Konferansı'na hadisesiz ulaşmak hususundaki arzusunun yerine getirilmesinde elinden gelen çabayı sarfettiğini belirten Harington, emri altında bulunan General Marden'in tahriklere karşı sabır ve tahammülün son derecesinden geçildiğini ve çarpışmanın başlamasına ramak kaldığını, kendisine iki defa telgrafla bildirdiğini, kendisinin de uygun göreceği her türlü tedbirin alınmasını isteyerek bunun, tarafından onaylandığını General Marden'e ilettiğini ifade etmekteydi.

Harington gelişmeler karşısındaki endişelerini "bir sabah çarpışmaların başladığı hakkındaki haberi bekliyordum" sözleriyle dile getirirken, General Marden ve emrindeki subayların bu zor durum karşısında görevlerini nasıl yaptıklarını takdir edecek kelime bulamadığını, İngiliz kuvvetlerinin tahammülünü ve itaatini tasvir ve takdir etmek için ciltlerle yazı yazmak gerektiğini belirtmekteydi.

İçinde buldukları durumu, İngiliz Hükümeti'ne yazarak her türlü yardım ve desteği aldığından bahisle raporuna devam eden Harington, hatta bunun kumandası altında bulunan kuvvetlerin emniyet ve korunması için 1921 Mayıs'ında Müttefik Yüksek Komiserleri tarafından çizilmiş olan tarafsız bölgeden, Türk askerlerinin en kısa zamanda çekilmesini aksi takdirde ateş açmak zorunda kalacağını Türk kumandanına bir notayla bildirme yetkisi aldığını, bu uyarıyla birlikte gerekli bütün hazırlıkların yapıldığını ifade etmekteydi.

Harington, Mudanya Konferansı müzakereleri başlamak üzere olduğundan bu notanın gönderilmediğini, bunun sebebini de “barışın yararına ve benimle beraber hükümetimin de arzusuna uygun olduğu fikrindeyim” sözleriyle açıklamaktaydı.

Tabii bu arada Harington önlem olarak öncelikle Çanakkale’de bulunan İngiliz kadın ve çocuklarını tahliye etmeyi gerekli görerek, bu hususa dair emir verdiğini, daha sonra Savaş Bakanlığı ve Doğu Telgraf Şirketi ile temasa geçerek, İstanbul’la Avrupa’yı birbirine bağlayan telgraf kablosunu, Çanakkale Boğazı’nın Asya sahilinden Avrupa sahiline naklettirdiğini, böylece kabloların Kemalistler tarafından imha tehlikesinin kaldırılmış olduğunu, nitekim bu önlemin faydasının görüldüğünü çünkü Kemalistlerin 48 saat sonra, Çanakkale Boğazı’nın Asya sahilindeki telgraf tesislerini tahrip ettiğini³⁴ belirtmekteydi.

General Harington’un raporunda geniş yer verdiği Çanakkale bunalımı, İstanbul ve Boğazları korumaktan ibaret olan ve İtilâf Devletleri’nin tarafsız hat olarak belirledikleri bölgeye Türk Ordusu’nun yürüyüşe geçmesiyle ortaya çıkan durumdu. İtilâf Devletleri iki ay önce Yunan Ordusu tarafında aynı bölgeye yönelik bir hareketle karşı karşıya kalmışlar ancak aldıkları tedbirlerle olası bir tehlikeyi önlemeyi başarmışlardı. Aynı yolun Türk Ordusu için de izleneceği kuşkusuzdu. Fakat Müttefiklerin tarafsız bölgede alacakları tedbirler, Büyük Taarruz ile Yunan Ordusu’nu Anadolu’dan sürüp çıkarmayı başaran Türk Ordusu’nu Misak-ı Milli sınırlarına yürümekten alıkoymaya yeterli olur muydu? İşte bu cevabından şüphe duyulması gereken bir soruydu.

Nitekim bu sorunun cevabı ile ilgili işleyen süreç, Türk Ordusu karşısında Anadolu’da yaşadıkları büyük bozgunun Yunanlıları 2 Eylül’de mütareke istemeye zorlaması ve 3 Eylül’de müttefiklere aracılık yapmaları için başvurularıyla³⁵ başlamaktaydı.

³⁴ İkdâm, 13 Teşrin-i evvel 1339/13 Ekim 1923, No:9529; Vakit, 13/14 Teşrin-i evvel 1339/13-14 Ekim 1923, No:2080-2081; Tevhid-i Efkâr, 14 Teşrin-i evvel 1339/14 Ekim 1923, No:3855-827; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.248-249; Harington Tim Harington Looks Back, s. 250-253.

³⁵ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922) TTKB, Ankara, 1989, s. 191.

RAPORU

Tabii bu başvuruyu müttefikler, hiç vakit kaybetmeden Ankara'nın İstanbul'daki Temsilcisi Hamit (Hasancan) Bey vasıtasıyla ³⁶ Ankara Hükümeti'ne iletilmesini sağladılar. İtilâf Devletleri'nin, Yunan Ordusu'nun tamamen yok edilmesinden korkup, felaketlerini önlemek için, bu yönde bir teşebbüsünün olacağını, başarıyla gelişen Türk taarruzunun daha başında anlayan Mustafa Kemal Paşa, 5 Eylül'de hükümete gönderdiği bir telgrafta, Anadolu için müzakereye gerek kalmadığını, mütarekenin ancak Trakya için söz konusu olabileceğini, 10 Eylül'e kadar doğrudan veya İngiltere aracılığıyla başvurması halinde mütareke şartının imzalandığı tarihten geçerli olmak üzere 15 gün içinde Trakya'nın 1914 sınırlarına kadar kayıtsız şartsız Türk memur ve askeri kuvvetlerine teslim edilmesi gerektiğini³⁷ belirterek, Türk Ordusu'nun 10 Eylül'e kadar ilerleyeceği istikametini ne yönde olacağını açık bir şekilde ortaya koymaktaydı ki; Harington'un raporunda bahsettiği Çanakkale'nin müdafaası için 9 Eylül'den itibaren tarafsız bölgede yapılan hazırlıklar, Mustafa Kemal Paşa'nın bu net tavrı karşısında duydukları endişenin bir göstergesiydi.

İngilizler tarafsız bölgeye dair hassasiyetlerini aldıkları tedbirlerle gösterme yolunu seçerken Mustafa Kemal Paşa, 12 Eylül'de Daily Mail Gazetesi Muhabiri Ward Price³⁸ ve 13 Eylül'de de iki Amerikalı gazeteci³⁹ ile yaptığı görüşmelerde Misak-ı Milli'den taviz verilmeyeceğini, bu husustaki taleplerinde hiçbir değişiklik olmadığını vurgulamakta ve Türkiye'nin kararlılığını basın yoluyla bütün dünyaya duyurmaktaydı.

İngilizler ise, ilk takviye kuvvetlerinin 12 Eylül akşamı Seddülbahir'de karaya çıkmasını sağlarken⁴⁰ 15 Eylül'de Londra'da toplanan İngiliz kabinesi Türklerin ayağını Avrupa'ya bastırmamak adına kuvvet kullanılmasına, müttefik dominyon* ve Balkan ülkelerinden** yardım istenmesine karar vermektedir. Tabii başta İngiliz kabinesi olmak üzere, bu kararların alınmasında büyük etkisi olan

³⁶ Tefvik Bıyıkhoğlu, Trakya'da Milli Mücadele I, TTKB, Ankara, 1992³, s. 435.

³⁷ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev II, s.901.

³⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri, 13 (1922), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.276.

³⁹ Atatürk'ün Bütün Eserleri, 13 (1922), s.279-282. Bu gazeteciler Richard Eaton ve John Clayton idi.

⁴⁰ Walder, Çanakkale Olayı, s.244.

* Kanada, Güney Afrika, Avustralya, Yeni Zelanda.

** Romanya, Yugoslavya

Sömürgele Bakanı Winston Churchill için, üç yılın kazanımlarının kaybedilmesi⁴¹ anlamına gelen Türk şartlarını kabul etmek mümkün değildi. Ancak askeri yardım konusunda Avustralya ve Yeni Zelanda hariç dominyon, Balkan ülkeleri ve müttefiklerinden red cevabı alan İngilizler sadece müttefikleri Fransız ve İtalyanlardan Boğazlardaki tarafsız bölgeye Türkleri riayet ettirmek için yapılacak diplomatik teşebbüslere katılmayı kabul etmeleri⁴² yönünde destek alabildiler. Yaşadıkları bu büyük hayal kırıklığının ardından bir başka acı tecrübe de, Fransız ve İtalyanların 19 Eylül'de kuvvetlerini Boğazın Anadolu yakasından Avrupa yakasına taşımaları⁴³ oldu. Çünkü müttefikleri eldeki mevcutlarıyla bile olsa, onlara yardım etmeyeceklerini göstermişlerdi.

İtilâf Devletleri cephesinde bu gelişmeler olurken, 13 Eylül'de İzmir'de serbest kalan I. ve II. Ordular, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın emriyle Çanakkale ve Boğazlara doğru yürüyüşe geçtiler⁴⁴. Bu arada Türkiye ile diplomatik girişimlerde bulunma sorumluluğunu üzerine alan Fransızlar, Amiral Dumesnil'i Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere İzmir'e göndermekteydiler. İngiliz kabinesinin Türklere karşı tarafsız bölgeyi korumak için, askeri yardım konusunu ele aldığı 15 Eylül'de, Amiral Dumesnil de Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelmekteydi.

Amiral Dumesnil'in, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı bu görüşmede "...zafer elde ettiğinize göre İtilâf Devletleri'ne şimdi barış müzakerelerine girmeye hazır olduğunuzu bildirebilirsiniz. Veyahut aksine onlardan ilk teklifleri yapmasını beklersiniz." sözlerine Mustafa Kemal Paşa'nın, ikinci metodu tercih ettiğini, ilk metodun zaaf eseri gibi yorumlanabileceğini, sarfettikleri gayretin bitkin hale geldiklerinin sanılabileceğini belirtmesi üzerine, Amiralin "fakat zaferi elde ettiğiniz şu sırada, bu yolda davranış güzel bir jest olur" sözleri Mustafa Kemal Paşa'nın "Ben bu usule başvuramam. Çok daha evvel Yunan Ordusu'nu kolaylıkla yenebileceğimize tam emniyetimiz olduğu sırada, Londra'dan barış müzakerelerini açmasını rica etmiştik. Bizi dinlemediler. Tecrübemiz şu halde, bu hal şeklini kabul

⁴¹ Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV, s.198-199.

⁴² Bıyıklıoğlu Trakya'da Milli Mücadele, I, s.436; Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, s.199-200.

⁴³ Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, TTKB, Ankara, 1973, s.118.

⁴⁴ Bıyıklıoğlu Trakya'da Milli Mücadele, I, s.436-437.

RAPORU

etmemizi bize öğretmiş oluyor” sözleriyle karşılık bulmaktaydı. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa mütareke yapılmasının Yunanlıların Trakya’yı tahliye etme şartına bağlı olduğunu⁴⁵ vurgulayarak, bu konudaki kararlılığını bir kere daha ortaya koymaktaydı.

18 Eylül’de Fransız Yüksek Komiseri General Pellé ile yaptığı görüşmede de, Generalin “...Müttefikler, Boğazların ve İstanbul’un tarafsız bölgesine Türkler tarafından riayet edilmesini isterler. Ben katıyen kaniyim. Müttefikler İstanbul’u size vereceklerdir. Zannederim ve ümid ederim. Trakya için arzunuza uygun şartlara ulaşacağız. Fakat siz derhal istiyorsunuz ve kuvvetle... Bu tehlikeli olacak ve menfaatinize aykırı olacaktır...” sözlerine Mustafa Kemal Paşa “Biz İstanbul’a ve Trakya’ya sahip olmak isteriz. Fakat mutlaka kuvvetle buna ulaşmak arzumuz yoktur... Kendileri pek iyi takdir ederler ki, büyük bir ordu bekletilemez. Dolayısıyla İstanbul ve Trakya elimize geçmediği halde, bunların bize verileceği vaadini bekleyerek durmak emniyet verici değildir. Açık arzedeyim ki, harekâtımızı durduralım. İngiltere’nin rızası alınıp, bir konferansa razı oluncaya kadar Boğazlar, İstanbul, Trakya müttefiklerin ve Yunanlıların elinde kalsın mı demek istediler. Biz zannediyoruz ki, İngiltere’nin asli fikri hiçbir zaman değişmeyecektir...”⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa yukarıdaki görüş ve tespitlerinde çok haklıydı. Türkleri Avrupa kıyılarına değil geçirmeyi, yanaştırmaya bile tahammül edemeyen İngilizlerin Türkler karşısında hala bir prestij sorunu yaşadıkları açıktı.

İngilizlerin mütareke şartları konusunda Türk isteklerine büyük bir inat ve ısrarla direnmeleri, sonunda müttefiklerin Paris’te bir araya geldikleri ve 20 ve 22 Eylül toplantılarında Fransa Başbakanı Raymond Poincaré’yi de çileden çıkarmış ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile karşı karşıya getirmişti. Lord Curzon’un, Edirne ve Trakya’yı Türklere verme konusunda istekli, hatta yarın Doğu Trakya’dan başlayıp, her şeye peki diyecek kadar, Türklere boyun eğmeye razı gördüğü Poincaré’ye, gerek müttefik sorumluluğunu hatırlatması, gerekse Harington’un Çanakkale’yi terk etmek zorunda kalması halinde, buna Fransız ve İtalyanların kendilerini yalnız bırakmalarının sebep olacağı korkaklık suçlaması

⁴⁵ Atatürk’ün Bütün Eserleri 13 (1922), s.287-289.

⁴⁶ Atatürk’ün Bütün Eserleri 13 (1922), s.311.

Fransız Başbakanı'nın öfkelenip, muhatabına bağırmasına neden olmuştu. Lord Curzon, Poincaré'nin kendisine davranışını "suçlu öğrencisini paylayan kızgın bir öğretmen gibi gürledi, durdu" sözleriyle ifade ederken, bu davranışı üzerine toplantının yapıldığı odayı terk ederek ağlamaya başlamıştı. Ancak tekrar toplantı masasına döndüğünde, hem Fransız, hem de İtalyanları işbirliği yapma konusunda kaybetmişti⁴⁷.

Tabii bu yaşananlarla birlikte Paris'te müttefikler, Türkiye'ye gönderilecek 23 Eylül 1922 tarihli notanın şartlarını da hazırlayarak⁴⁸ konferansı sona erdirmişlerdi. Fakat Paris'te Türk istekleri yüzünden çıkan bütün gürültülere rağmen, Türkiye'ye gönderilen notada açık ve hiçbir şekilde tatmin edici bir vaad bulunmaması dikkat çekiciydi. Notada, Türkiye'nin Meriç Nehri'ne kadar Trakya ve Edirne'yi almak hususunda gösterdiği arzunun anlayışla karşılandığı, ancak geçici olarak tarafsızlığı ilân edilen bölgelere asker gönderilmemesi, konferanstan önce, müttefik kumandanlarının Türk ve Yunan askeri makamlarıyla anlaşarak, Yunan kuvvetlerinin çizilecek bir hatta çekilmesi için nüfuzlarını kullanmayı ve bu müdahalelerine karşılık Ankara Hükümeti'nin ne konferanstan önce, ne de konferans sırasında tarafsız bölgeye asker çıkarmayarak Boğazlar ve Marmara Denizi'ni ihlâl etmemesi şartı hükme bağlanmaktaydı⁴⁹.

Görüldüğü üzere müttefikler bu notayla, Türkiye'nin mütareke masasına oturmak için öne sürdüğü Yunan Ordusu'nun Trakya'yı tamamen tahliye etme şartını göz ardı etmekte, bunun yerine hala himayeden vazgeçemedikleri bu ordunun taraflarca kabul edilip çizilecek bir hatta çekilmesiyle, Türkiye'nin de ne konferanstan önce, ne de konferans sırasında askerini tarafsız bölgeye geçirmemesi istenmekteydi. Ancak tarafsız bölge tanımını tanımayan Türkiye 23 Eylül notası eline ulaşmadan daha o günün akşamı, müttefiklere göre tarafsız bölgeyi ihlâl ettiğini, 20. Süvari Alayı'nın bir bölüğü tarafından Çanakkale'nin 15 km

⁴⁷ Walder, Çanakkale Olayı, s.276-281; Harold Nicolson, Curzon The Last Phase 1919-1925, A Study in Post-War Diplomacy, London, 1934, s.273-274.

⁴⁸ Argus, September 25, 1922.

⁴⁹ Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele I, s.437-438; Bilâl N.Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk IV, Ekim 1921-Ekim 1922, TTKB, Ankara, 1984, s.526-527.

RAPORU

güneyindeki Erenköy'e girilmesiyle⁵⁰ göstermekteydi. Tabii bu teşebbüsle Türkiye tavrını açıkça ortaya koyarken, İngilizler, Erenköy'ün işgâli ve 2. Süvari Tümeni'ne bağlı birliklerin Çanakkale çevresine yaklaşmasıyla tarihte az rastlanan askeri bir manevra örneğini yaşamaya hazır bir sürece girmek üzereydiler. Bu daha ilk karşılaştıklarında kendileriyle çarpışmak istemediği anlaşılan ancak tarafsız bölgeyi terk etmeye de yanaşmayan Türk süvarilerinin şaşkınlık uyandıran manevrasıydı.

İngilizler, başkumandanından, erine Türk askerinin bu manevrayla yarattığı şaşkınlığı ve Çanakkale'de bu şekilde üzerlerinde kurulan baskıyı, Mudanya'da mütareke masasından sonuç alınıncaya kadar, Londra'daki siyasetçilerine borçlu olarak yaşamak zorunda kaldılar.

Tabii bu gelişmeler, Çanakkale'de bir bunalım olduğunu ortaya koymakla birlikte, bir gerçek daha vardı ki, o da gerek General Harrington'un, gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın bölgede çıkabilecek bir savaştan kaçınmak hususunda gösterdikleri dikkate değer çabaydı. Fakat tarafların taleplerindeki ısrarının durumu giderek zorlaştırdığı da kuşkusuzdu.

Nitekim 26 Eylül'de General Harrington, Erenköy'e giren ve Biga'nın batısından ilerlemeye devam Türk süvarilerinin geri çekilmesini ve tarafsız bölgenin dışına çıkarılmalarını istedi⁵¹. Mustafa Kemal Paşa aynı gün, Harrington'a verdiği cevapta, TBMM Hükümeti ile ilgili hükümetler arasında kararlaştırılmış bir tarafsız bölgeden haberi olmadığını, Türk süvari ve birliklerinin harekâtının yenik Yunan Ordusu'nu takipten ibaret olduğunu⁵² belirtmekteydi. General Harrington ise 27 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği cevabi telgrafta, tarafsız bölge üzerinde bir anlaşmazlık olduğu imasıyla ilk kez karşılaştığını, geçen sene İzmit'teki Türk kumandanıyla İngiliz kumandanının Yarımca'da tarafsız bölge sınırını tayin ettiğine dikkat çekmekteydi. Hedefin Yunan askeri kuvvetleri

⁵⁰ Türk İstiklâl Harbi, II, Batı Cephesi 6. Kısım, IV.Kitap, İstiklâl Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922- 1 Kasım 1923) Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969, s.29; Winston Churchill, The World Crisis, The Aftermath, London, 1929, s.431.

⁵¹ Atatürk'ün Bütün Eserleri 13 (1922), s.328; TİH, Batı Cephesi 6/IV, s.43; Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV, s.205.

⁵² Atatürk'ün Bütün Eserleri 13 (1922), s.328-329; TİH, II, Batı Cephesi 6/IV, s.43; Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, s.206; Şimşir İngiliz Belgelerinde Atatürk IV, s.569-570.

olduğunu anladığını, bütün arzusunun Türk askerleriyle anlaşmazlık çıkmasından sakınmak olduğunu ifadeyle, Çanakkale ve Boğazlarda İngiliz birliklerini tehdit edecek her türlü teşebbüsten vazgeçmesini Mustafa Kemal Paşa'dan istemekteydi⁵³.

General Harington 28 Eylül'de, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bu cevap hakkında İngiliz Savunma Bakanlığı'nı bilgilendirirken⁵⁴, yine aynı tarihte gönderdiği bir başka telgrafta da, Türklerin Trakya'ya asker geçirmeleri konusunun en büyük sorun olduğunu ancak hukuken bu haklarının var olduğu kanaatini taşıdığını, Marmara'nın Trakya kıyılarıyla Yarımca-Karabiga arasının tarafsız bölge olmadığını, geçişleri engellenmediği takdirde, Türklerin tarafsız sınırları çiğnemeyeceklerini⁵⁵ belirtmekteydi.

Görüldüğü üzere General Harington bu açıklamayla, tarafsız bölge tanımlamasındaki önemli bir ayrıntıya işaret ederek, Türkiye'nin Trakya'ya asker geçirmek hususundaki talep ve ısrarının haklılığını ortaya koymaktaydı.

Bu sırada Çanakkale'deki duruma bakıldığında, Türk süvarilerinin keşif kolları 27 Eylül'de İngiliz tel örgülerine kadar ilerlemiş⁵⁶ bulunmaktaydılar. 28 Eylül'de İngiliz savunma mevzilerinin çevresinde ve önünde, Türk süvarilerinin yanı sıra piyadelerinin de görülmeye başlamasıyla ürken İngilizler, bir taraftan siperlerdeki yerlerini almaya, diğer taraftan da General Marden'in emriyle daha fazla siper kazıp, tel örgü çekmeye başladı. Tabii bu durumu tehlikeli gören General Marben, General Harington'a bir telgraf göndererek, Türklerin ateş açması halinde karşılık vermek için yetkilendirilmesini istedi⁵⁷.

İşte İngilizlerin Çanakkale'de çektikleri tel örgüler gibi, sınırlarının iyice gerildiği bu sırada, Türk dostu olarak bilinen Fransız siyaset adamı Franklin Bouillon, Mustafa Kemal Paşa ile İzmir'de bir görüşme yapmaktaydı. Bu görüşmede Bouillon, Fransa Hükümeti'nin emri, İngiltere ve İtalya Hükümetlerinin uygun görmesiyle geldiğini belirterek, 20-23 Eylül 1922 tarihleri arasında üç

⁵³ TİH, II, Batı Cephesi, 6/IV, s.43-44; Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, s.207.

⁵⁴ Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.580.

⁵⁵ Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.581.

⁵⁶ TİH, II, Batı Cephesi, 6/IV, s.31-32.

⁵⁷ Walder, Çanakkale Olayı, s.308.

müttefik devlet temsilcilerinin Paris'te yaptığı müzakereler ve Türkiye yararına aldıkları olumlu karar ve teklifler hakkında açıklamalarda bulundu. Bu sırada müttefiklerin 23 Eylül 1922 tarihli notasının aslı geldi. Bu notaya dayanarak ve Bouillon ile yapılan görüşme sonunda, Doğu Trakya'nın Edirne dahil Yunanlılar tarafından boşaltılmasıyla, Türk mülki memur ve jandarmalarına teslimi, şimdilik itibariyle buraya Türk askeri birliklerinin gönderilmemesi ve Yunanlıların muhtemel bir saldırısını önlemek üzere, Meriç'in batısında müttefik birliklerinin bulundurulması esasları kabul edilerek anlaşmaya varıldı⁵⁸.

Franklin Bouillon'un yukarıda kabul edilen esasları sağlayacağına dair verdiği teminat üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Boğazlara karşı yapılan harekâtın durdurulduğunu 28 eylül'de General Harington'a bir telgrafla bildirdi. Aynı zamanda Harington'un 27 Eylül'de gönderdiği telgrafın karşılığı olarak bildirilen bu cevabi telgrafta, Mustafa Kemal Paşa ayrıca herhangi bir anlaşmazlığı veya olayı önlemek için, Türk birliklerinin buldukları yerlerde kalmaları emrini verdiğini, Fransız ve İtalyanlar gibi İngilizlerin de Asya sahilindeki kuvvetlerini geri çekmeleri halinde, Boğazlar sahilinde bulunan Türk birliklerine de yavaş yavaş geri çekilmeleri ve sadece mülki idare ile polis teşkilatını düzenlemekle yetinmeleri hususunda emir vermeye hazır olduğunu⁵⁹ belirtmekteydi.

Yine bu telgrafında Mustafa Kemal Paşa, Yunan donanmasının İstanbul'dan çıkarılmasını, işgâl kuvvetlerince İstanbul hakkına karşı uygulanan olağanüstü şiddetli tedbirlerin kaldırılmasını ve hukuken Türkiye'ye ait olan mal ve mülklerle, silah ve cephanenin tek taraflı kararlarla imha ve tahribinin Çanakkale'de yapıldığını ancak İstanbul'da yapılmasının hoş karşılanmayacağına⁶⁰ dair uyarı ve isteklerde bulunmaktaydı.

İtilâf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 tarihli notasına 29 Eylül'de verilen cevapta ise, Franklin Bouillon'un İtilâf Devletleri adına verdiği teminata ve adil bir barışın hızla sağlanması hususunda hemen müzakerelere başlanacağına güvenerek, İstanbul ve Çanakkale üzerinden ve Yunan orduları arkasından aralıksız devam eden askeri hareketin derhal durdurulmasına emir verildiğini fakat Trakya'nın

⁵⁸ TİH, II, Batı Cephesi, 6/IV, s.44-45.

⁵⁹ Atatürk'ün Bütün Eserleri 13 (1922), s.347.

⁶⁰ TİH, II, Batı Cephesi, 6/IV, s.45.

Yunan ordusu işgâli altında bir gün fazla yaşamasının her türlü tehlikelere, Türkiye ve Trakya halkınca anlatılması imkansız ıztıraplara sebep olacağından Edirne dahil olmak üzere, Meriç'in batısına kadar Trakya'nın derhal boşaltılarak, TBMM'ne acilen tesliminin icap ettiğini, bu acil konuları kararlaştırmak üzere Mudanya'da müttefik generalleriyle bir konferansın açılması, İtilâf Devletleri'nin arzu ve taleplerine de uyduğundan, bu konferansın 3 Ekim'de Mudanya'da toplânmasının teklif edilerek, konferansa Batı Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa'nın memur edildiği⁶¹ bildirilmekteydi. Fakat Türkiye, yukarıda tespit ettiği şartlar doğrultusunda mütareke masasına oturmayı kabul ederken, aynı tarihte İngiliz kabinesi, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un bütün muhalefetine rağmen⁶² General Harington'a Türklere verilmek üzere bir ültimatoma gönderdi⁶³.

Bu ültimatoma, General Harington'un tayin edeceği bir saate kadar Çanakkale çevresindeki Türk kumandanına, kuvvetlerini geri çekmediği takdirde savaş hattına girecek bütün kuvvetleriyle ateş açılacağı bildirilmesi ve süre tayininin de 30 Eylül'e kadar olması⁶⁴ istenmekteydi. Ancak General Harington, hükümetinin emrine uymayarak, bu ültimatoma göndermedi. Kendisini bu kararında İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Harold Rumbold da destekledi⁶⁵. Hatta Rumbold, 30 Eylül'de Lord Curzon'a gönderdiği bir telgrafta, Çanakkale'de iyileşme olduğunu, Mudanya'da konferans toplânma umudunun belirmediğini, Harington'un talimatı uygulaması halinde durumu tehlikeye sokacaklarını, iki veya üç gün gecikmeyle bir şey kaybetmeyeceklerini⁶⁶ belirtmekteydi.

General Harington'da, hükümete gönderdiği bir telgrafta, Mustafa Kemal'in iki-üç güne kadar müttefik generalleriyle görüşmeye razı olacağı ve Ankara Hükümeti'nin müttefik notasına karşılık vermek için çabaladığı bir sırada barut fiçisine ateş atmak demek olan ateş aç emrinin her şeyi alt üst edeceği, bu yoldan

⁶¹ Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele I, s.439-440; TİH, II, Batı Cephesi, 6/IV, s.49-50; Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, s.209-210; Walnut Grove Tribune, October 5, 1922.

⁶² Nicolson, Curzon: The Last Phase, s.275; Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Türkçesi: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.395.

⁶³ The New York Times, September, 30, 1922.

⁶⁴ Walder, Çanakkale olayı, s.332-333.

⁶⁵ Nicolson, Curzon: The Last Phase, s.275.

⁶⁶ Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.612.

RAPORU

geriye bir daha dönüş olmayacağı için, asla kabul edilemez olduğunu, aralıksız barış için çalıştığını, hükümetinin de barış istediğinden şüphesi bulunmadığını⁶⁷ ifade etmekteydi. Ancak onun Türkler karşısındaki bu tavrını zayıflık olarak görenler de vardı. Bunlardan biri olan Yüzbaşı Harold C.Armstrong* Harington'un ne elçilikteki, ne de maiyetindeki uzmanların görüşlerini dinlediğini, Türklerin barışçıl manevrasına karşı gelmenin karar ve karakter gerektirdiğini, oysa bunun olmadığından bahisle, Türklerin silahlarını tersine çevirerek İngiliz hatlarına ilerlemesi, hatta bazı yerlerde bu hatları geçmesiyle sergiledikleri askeri manevranın, gelecek tarihçiler tarafından ilgilenmesi gereken bir hareket olduğunu⁶⁸ vurgulamaktaydı.

Gerçi General Harington, kendisinin Çanakkale'de ateş açmamasının zayıflık olarak yorumlanacağı düşüncesini çok yanlış bulduğunu, sağlanan takviyelerle güçlerini arkasına aldığı, gerektiğinde bunları kullanabileceğini gösterdiğini ancak Mustafa Kemal ile savaş halinde olmadıklarına göre, Türk süvarilerine karşı asgari bir güçle karşı çıkmak veya bütün kuvvetlerini üzerlerine sürmek konusunu dikkatle inceleyip, İngiltere'nin saldırgan olarak suçlanmaması için, ilk yolu tercih ettiğini⁶⁹ belirtmekteydi.

İsmet Paşa ise Çanakkale bunalımı sırasında sergilenen Türk manevrası hakkında şu sözleri söylemekteydi:

“Biz Mudanya Mütarekesi'ne girerken, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına sürdüğümüz birliklerin bir olay çıkarmaksızın, İngilizler ile göğüs göğüse temasa gelmelerini tehlikesiz olarak sağlamış durumdaydık. Şimdiye kadar takip ettiğimiz askeri politika, bir defa daha isabet görmüş oluyordu. Bu suretle müttefikleri savaşı uzatacak bir tutum peşinden, yani İzmir etrafında bir mütareke imkanından

⁶⁷ Walder, Çanakkale Olayı, s.348.

* Harold C.Armstrong, mütareke döneminde İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliği Muavinliği, Atışe Militerliği, İtilâf Devletleri Başkumandanlık Genelkurmayı ve Jandarma Müfettişliği görevlerinde bulunmuştu. (Harold C.Armstrong, Türkiye Nasıl Doğdu, Mütercimi: Ömer Rıza, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1928, s.1)

⁶⁸ Armstrong, Türkiye Nasıl Doğdu, s.196-198.

⁶⁹ Walder, Çanakkale Olayı, s.348; Gerek İngiliz Yüksek Komiseri H.Rumbold'a, gerekse İşgâl Kuvvetleri Kumandanı General Harington'a, Çanakkale bunalımı sırasında gösterdikleri sağduyulu hareketten dolayı İngiliz kabinesi tarafından teşekkür edilmişti. (Nicolson, Curzon: The Last Phase, s.275).

ayırarak, Boğazlar etrafında bir mütarekeyi çaresiz düşünmek durumuna getirmiş bulunduk.Bu sonucu alıncaya kadar birçok tehlikeli yollardan geçildi ve gerek askeri, gerek siyasi bakımdan, bütün bu tehlikeli yolları aşmayı TBMM Başkumandanlığı ve orduları başardılar.”⁷⁰

Çanakkale’de yaşanan bu gelişmelerden sonra, Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922’de toplandı. Fakat 2 Ekim 1922 günü öğleden sonra İstanbul’daki İngiliz Elçiliği’nde müttefik yüksek komiserleri, elçileri, general ve amirallerinin bir araya geldiği Olağanüstü Konsey toplantısı gerçekleştirildi. Konsey bu toplantıda, Mudanya’da resmen önlerine konulacak olan Mustafa Kemal Paşa’nın önerilerini “Tartışılabilir fakat kabullenilemez” olduğuna dair bir karar aldı⁷¹.

Konferanstan bir gün önce müttefiklerin almış olduğu böyle bir karar, şüphesiz Türkler için, hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Harington’un Raporuna Göre Mudanya Konferansı Ve Tarafların Durumu

General Harington Mudanya Konferansı ile ilgili raporunda konferans süresince sürekli piyade ve topçu olmak üzere takviye birliklerinin geldiğini, donanmanın da önemli bir şekilde takviye edildiğini, ayrıca yine önemli bir miktarda uçak kuvvetinin karaya çıkarılmak suretiyle taarruza hazırlandığını belirtmekteydi. Bu konferansın ayrıntılarıyla meşgul olmayacağından bahisle, bunun askeri bir konferans olduğunu, müttefik generalleriyle, İsmet Paşa arasında, Yunan ordusu’nun Trakya’dan çekilmesi gereken hattın tayini işiyle uğraşacağına bilindiğini ifade eden Harington, halbuki Mudanya’ya geldiğinde, İsmet Paşa’ya siyasi delegelerin eşlik ettiğini paşanın, müttefik generallerini hükümetlerinden aldıkları talimat dışında, siyasi meselelerin müzakeresine sürüklemek istediğini anladığını, Türklerin bu teşebbüslerine ısrarla karşı koyduğunu, birçok uzun ve zahmetli müzakerelerden sonra 9 Ekim’de İsmet Paşa’ya, yetkileri dahilinde bulunan meseleler hakkındaki görüşlerinin son haddini teşkil eden protokol projesini takdim ettiklerini ifade etmekteydi.

⁷⁰ İsmet İnönü, Hatıralar, Yay Haz: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006, s.299.

⁷¹ The New York Times, October, 3, 1922.

RAPORU

Protokol projesinin takdimi üzerine İsmet Paşa'nın hükümetine danışmak üzere ertesi gün öğlene kadar izin istediğini belirten Harington, o zaman kendisinin de görüşmelerde tahmin ettiği bir kesilme halinde askeri hazırlıklarını tamamlamak için Iron Duke zırhlısıyla İstanbul'a döndüğünü, ertesi gün Carysfort zırhlısıyla Mudanya'ya geldiğini ve bu zırhlı üzerinde yaptıkları bir toplantıda arkadaşlarının, vaziyetin barışa doğru bir istikamet aldığını ve bazı sürüncemede kalmış meseleler hakkında anlaşma olduğu takdirde, İsmet Paşa'nın protokolü imza atacağını kendisine bildirdiklerini ifadeyle, kendisinin bu konuda pek ümitli olmadığını çünkü Çanakkale ve Boğaziçi'nde İngiliz birliklerinin güvenliğini sağlamak ve Doğu Trakya'ya geçecek Türk jandarmasının muayyen bir miktarda olması hakkında hükümetinden kesin emirler almış olduğunu, uzun bir tartışmadan sonra anlaşma sağlanıp, 11 Ekim'de protokolün imza edildiğini açıklamaktaydı.

Bu arada Yunan delege heyetinin durumundan da bahseden Harington, bu heyetin hükümetinden talimat almadığından protokolü imza edemediğini ancak çok geçmeden beklediği talimatın geldiğini, General Mazarakis başkanlığındaki Yunan heyetinin Mudanya'da zor bir durumda kaldığını belirtmek istediğini, heyetin o heyecanlı dakikaları gerçek askerlere yakışır bir şekilde karşıladıklarını ve bu tavrın müttefik generaller tarafından takdir edildiğini vurgulamaktaydı. Ayrıca konferans sırasında meslektaşları Fransız Generali Charpy ve İtalyan Generali Mombelli ile, o buhranlı zamanda Paris'e giden Lord Curzon ve İngiliz Hükümeti'nin kendisine verdikleri destek ve samimi yardımlardan bahsetmek istediğini belirten Harington, İsmet Paşa'ya da raporunda yer vererek, onun müzakereleri idare tarzını takdirle karşıladığını, başlangıçta ihtiyatla hareket ettiğini, daha sonra şüpheleri kaybolduğunda, ilişkilerinin tamamen dostane bir şekil aldığını, o zamandan itibaren de, kendisine yaptığı bütün ricalarının yerine getirildiğini⁷² ifade etmekteydi.

Çanakkale'de bir ay süren bir bunalımdan sonra, Mudanya'da mütareke masasına oturulması özellikle tel örgüler ardındaki İngiliz askerlerinin

⁷² İkdam, 14 Teşrin-i evvel 1339/14 Ekim 1923, No:9530; Vakıf, 14 Teşrin-i evvel 1339/14 Ekim 1923, No:2081; Tevhid-i Efkâr, 14-15 Teşrin-i evvel 1339/14-15 Ekim 1923, No:3855-827, 3856-828; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.249-250; Harington, Tim Harington Looks Back, s.253-254.

gerginliğinin azalması açısından önemliydi. Çünkü görüşmeler süresince Türk Ordusu askeri harekâtını durdurmuş durumdaydı.

3 Ekim'de başlayan konferans müzakerelerine katılmak üzere Mudanya'ya gelen Türk heyeti, İsmet Paşa'nın başkanlığında Batı Cephesi Karargâhı mensuplarından oluşmaktaydı. Heyette Kurmay Başkanı Asım (Gündüz), Harekât Şubesi Müdürü Tevfik (Bıyıklıoğlu), Topçu Kumandanı Galip, İstihbarat Şube Müdürü Tahsin (Alagöz), Personel İşleri Müdürü Seyfi (Seyfettin Akkoç), Beylerin yanı sıra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa da bulunmaktaydı. Trakya Paşaeli Cemiyeti merkez heyetinden Şakir (Kesebir), İstanbul Polis Müdürü Albay Esat Beyler, Fevzi Paşa tarafından davet edildiğinden Mudanya'da idiler. Ayrıca Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki Temsilcisi Hamid (Hasancan) ve Eski Atina Büyükelçisi Galip Kemali (Söylemezoğlu) da Mudanya'da bulunmaktaydı. Konferans görüşmeleri sırasında İsmet Paşa, gerektiğinde müzakereler dışında Galip Kemali ve Hamid Beylerin görüşlerine başvuracaktı⁷³.

General Harington raporunda, Mudanya'ya geldiğinde, İsmet Paşa'ya siyasi delegelerin eşlik ettiğini ve müttefik generallerini hükümetlerinden aldıkları talimat dışında siyasi meselelerin müzakeresine sürüklemek istediğini anlayarak Türklerin bu teşebbüslerine karşı çıktığını açıklaması, İsmet Paşa'nın müzakereler dışında Galip Kemali ve Hamid Beylerle yapmış olduğu görüşmeleri kastettiği ve Batı Cephesi karargâh mensupları dışında Mudanya'ya siyasi delege olarak katıldıklarını düşündüğü yukarıda adı geçen kişilerin burada davetli bulunmalarından rahatsız olduğunu ortaya koymaktaydı.

Mudanya'ya gelen İngiliz heyeti ise, General Harington'un başkanlığında Albay Gribbon, Hukuk Uzmanı Albay Heywood, Binbaşı Simms-Marshall ve İstihbarat Subayı Teğmen Blunt'tan oluşmaktaydı. Ayrıca İngilizler için, Mudanya'nın tıpkı Batı Cephesi Karargâhı dışında davet edilen Türk ziyaretçileri gibi, hoş karşılamadıkları iki önemli ziyaretçisi daha vardı. Bunlardan biri Franklin Bouillon, diğeri Daily Mail Gazetesi Muhabiri Ward Price idi⁷⁴.

Konferans 3 Ekim'de başladığında ilk üç gün Türkiye açısından memnuniyet verici bir gelişme gösteremedi. Bunun nedeni General Harington'un Meriç'e kadar

⁷³ Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.445-446.

⁷⁴ Walder, Çanakkale olayı, s.358-359.

RAPORU

Yunanlılar tarafından boşaltılacak olan Doğu Trakya'nın barış konferansına kadar, müttefiklerin kontrolü altında bulundurulmasını Türk heyetine kabul ettirmeye çalışmasıydı. İsmet Paşa ise, Türk davası adına başlangıçtan beri ileri sürülen fikirde ısrarlıydı. Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından İtilâf Devletleri'ne değil, doğrudan Türkiye'ye teslimini hatta 29 Eylül Türk notasında Edirne şehri kavramına da açıklık getirerek, Meriç'in güneyindeki tabyalar hattının ve bu hattın çevresindeki Karaağaç köyü demiryolu istasyonunun Edirne ile birlikte Türkiye'ye verilmesi gereğini belirtti. Bu süreçte İngiliz ve İtalyan delegeler, Trakya'da İtilâf işgâl ve kontrolü hakkında konuşabileceklerini söylerken, Fransız Delege Charpy hükümeti adına Trakya'nın hemen Türkiye'ye verilmesini kabule yetkili olduğunu ifade etti. Ancak İsmet Paşa, Türkiye adına taleplerinde ısrar edince, İngiliz ve İtalyan delegeler hükümetlerinden talimat almak üzere izin istediler. Konferans 6 Ekim akşamı tekrar toplandığında İtalyan delege, Türkiye'nin isteklerini kabule yetkili olduğuna dair hükümetinden gerekli talimatı alırken, Harington bu talimatı alamadı⁷⁵.

İsmet Paşa konferansın bu şekilde uzamasının ve General Harington'un Türk tekliflerine direnmesinin kendilerini endişeye sevkettiğini belirterek, her gün Mustafa Kemal Paşa ile haberleştiğini ve günlük olarak müzakereler hakkında rapor verdiğini, Harington'un hükümetinden talimat beklediğini açıkladığı 6 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa'dan üst üste iki talimat aldığını kaydetmekteydi.

Mustafa Kemal Paşa'nın birinci talimatında Yunan Ordusu ve idaresinin Edirne ve Meriç'in batısına çekilerek, Trakya'nın Türkiye'ye tesliminin şart olduğunu, buna karşılık barış yapılıncaya kadar, Trakya'ya asayiş ve inzibat kuvvetlerinden başka kuvvet geçirilmeyeceğinin kabul edildiğini ancak Türk isteklerinin reddedilmesi halinde, askeri harekâtın durdurulması ile ilgili Batı Cephesi Orduları Başkumandanı olarak yetkililerinin 6 Ekim akşam altıdan itibaren kaldırıldığını bildirmekteydi⁷⁶.

Mustafa Kemal Paşa, aynı gün İsmet Paşa'ya gönderdiği ikinci talimatta da, yine Türk isteklerinin kabul görmemesi durumunda 6/7 Ekim'de İstanbul üzerine

⁷⁵ Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele I, s.447.

⁷⁶ İnönü, Hatıralar, s.307-308; Atatürk'ün Bütün Eserleri, 13 (1922), s.389-391; Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 1957, s.91-92.

harekâta geçmesini, müzakerelerin olumsuz sonuçlanmasıyla, Trakya'daki düşmanı takip için, İstanbul ve Çanakkale üzerinden harekâtı yapacak Türk birlikleriyle, İngiliz birlikleri arasında yanlış anlamaya meydan vermemek adına, İngiliz generalinin icap edenlere gerekli emir ve talimatları vermesinin uygun olacağını Fransız ve İtalyan generalleri karşısında bildirmesini⁷⁷ istemekteydi. Bunun üzerine İsmet Paşa, ordulara Mudanya Konferansı'nın kesilme ihtimalinden bahsederek, I. ve II. Orduların Marmara bölgesinin daha güneyinde kalan birliklerinin Kocaeli ve Çanakkale bölgesine doğru harekete geçirilmesi için emir verdi. Tabii bu gelişmeye ilk tepki Fransızlardan geldi⁷⁸.

General Pellé ve Franklin Bouillon, Türk Ordusu'nun ileri harekâtından telaşlanarak, Mustafa Kemal Paşa'ya başvurdular⁷⁹. İsmet Paşa, konferansın bu durumla buhranlı bir hale geldiğini, henüz Çanakkale önündeki Türk birliklerinin harekete geçirilmediğini sadece gerideki kuvvetleri ileriye yanaştırdıklarını belirtirken, 6 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla başvuran Franklin Bouillon'a İngiliz ve İtalyan delegelerin konferanstaki tutumlarının Türk tarafınca iyi karşılanmadığını yazan Mustafa Kemal Paşa, harekâtın durmasından meydana gelen ve konferansın uzamasıyla artan askeri sakıncaları takdirlerine bıraktığını, dostane aracılığına güvenerek, konferansın 6 Ekim akşamı ve 7 Ekim'de vereceği kararı beklemek suretiyle harekâta başlamak hususunda verdiği emrin ertelenmesini İsmet Paşa'ya iletildiğini⁸⁰ belirtmekteydi.

Görüldüğü üzere 5 Ekim görüşmeleri sırasında İngiliz ve İtalyan delegelerin tutumu 6 Ekim'de bu yoğun telgraf trafiğinin yaşanmasına neden olmuştu. Anlaşılan İtalyan delegesinin 6 Ekim akşamı hükümetinden aldığı talimatla, Türk isteklerine olumlu cevap vermesi bu gelişmeler üzerine olmalıydı. Ancak 7 Ekim'de toplanan konferansta Harington, Paris'e giden Lord Curzon'dan hala talimat beklediğini söyledi. Fakat Harington, hükümetinden beklediği talimatı 9 Ekim'e kadar alamadı.

⁷⁷ İnönü, Hatıralar, s.308; Atatürk'ün Bütün Eserleri, 13 (1922), s.392; Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s.93.

⁷⁸ İnönü, Hatıralar, s.308.

⁷⁹ Atatürk'ün Bütün Eserleri, 13 (1922), s.394-395, 397-398.

⁸⁰ Atatürk'ün Bütün Eserleri, 13 (1922), s.394-395.

Konferans, 9 Ekim'de toplândığında General Harington, İsmet Paşa'ya hitaben bir konuşma yaparak, hükümetinden kesin talimat aldığını, Türk birliklerinin ileri harekâtını durdurmasından dolayı teşekkür ettiğini, bu toplantının tarihi bir toplantı olacağını, müttefiklerin mutabık olarak Doğu Trakya'yı Türkiye'ye takdim ettiklerini, Karaağaç'ın verileceğini, askerlerinin barıştan sonra İstanbul'u tahliye edeceğini ve 45 gün içinde Türk idaresinin Trakya'da yerleşmiş olacağını ifade etti.

İsmet Paşa, Harington'un konuşmasının sonunda, biraz da tehditte bulunarak, hazırladıkları mukavele taslağını kabul etmesini, barışın ellerinde olduğunu, barış istiyorlarsa teklif edilen şartların tartışmasız kabul edilmesi gerektiğini söylediğini belirtmekteydi. Ancak İsmet Paşa, mütareke projesini dikkatle incelediğinde, Harington'un konuşmasında Karaağaç'ın verileceğinden bahsettiği halde projede Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakıldığına dair bir hüküm olmadığını, Trakya'nın Türkiye'ye teslimi için düşündükleri 30 günlük müddetin 45 güne çıkarıldığını gördüğünü ve bu hususu tartıştıklarını ifade etmekteydi.

Konferansın 9 Ekim öğleden sonraki toplantısında Türkiye'nin isteklerine uyularak, Yunanlıların Trakya'yı tahliye süresinin 15 gün, tahliyeden sonra Trakya'nın tesliminin de 30 gün içinde tamamlanması kabul edildi⁸¹.

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın kendisine gönderdiği mütareke projesiyle ilgili 9 Ekim'de gönderdiği telgrafta, Doğu Trakya'nın tahliyesi ve teslimi hakkında ayrıntılara dikkat çekerek, Karaağaç'ın Edirne'ye katılmamasının şimdilik mümkün görünmemesi halinde, müttefik işgâlinde kalmakla beraber, Yunan idaresinin kalkmasını ve müttefikler tarafından idare edilmesini daha az zararlı kabul etmek gerektiğini, Edirne ile olan ulaşımın Yunan temasından uzak ve emin olmasını, şimdilik bu hal suretini 1914 sınırına ait Türkiye'nin talep ettiği haklarının saklı tutulması kaydıyla kabulüne⁸² vurgu yapmaktaydı. Ayrıca mütareke projesinin 11. maddesinde Kocaeli yarımadası, İstanbul'un Rumeli yakasında iki taraf arasındaki sınırlar, Çanakkale'deki Türk birliklerinin durumu, 5. maddesinde Doğu Trakya'nın Yunan birlikleri tarafından tahliyesinin mümkün

⁸¹ İnönü, Hatıralar, s.309-310.

⁸² Atatürk'ün Bütün Eserleri 13 (1922), s.412-414; Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele I, s.448-449.

olduğu kadar çabuk başlaması ve başladıktan sonra yaklaşık 15 gün içinde uygulanması ile 6. maddede Trakya'nın bütünüyle devir tesliminin, Yunan birliklerinin tahliyesinin tamamlanmasından azami 30 gün içinde sona ermesi hükümlerine açıklık getiren Mustafa Kemal Paşa, bütün bu sürelerin Yunan tahliyesinin başlangıcına bağlandığını, başlangıcın ise belirsiz bırakıldığı noktaya dikkat çekerek, 5. maddenin Doğu Trakya'nın Yunan birlikleri tarafından tahliyesinin, mütarekenin yürürlüğe konulduğu tarihten itibaren başlanması şeklinde belirtilmesini⁸³ kaydetmekteydi.

Tabii bütün bu ayrıntılar konferansta dile getirilerek, mütareke metninde haklı olarak yerini aldı.

Mudanya Konferansı, Yunan tahliyesinden sonra, Doğu Trakya'ya gönderilecek Türk jandarma sayısının tespiti işiyle sona yaklaşırken, İsmet Paşa'nın 9.000, müttefiklerin 7.500 kişi olarak talep ettikleri sayı 8.000'de uzlaşmak suretiyle anlaşmaya varıldı⁸⁴.

Taraflar, Mudanya Mütarekesi'ni 11 Ekim 1922 sabahı saat 6.00'da imza ederken⁸⁵ General Harington mütarekenin imzasından sonra, "Barışın şimdi sağlandığına inanıyorum. Biz istediğimiz her şeyi aldık ve sabrımız sonunda ödüllendirildi"⁸⁶ sözleriyle sonuçtan duyduğu memnuniyeti dile getirmekteydi.

Kuşkusuz bu mütarekeyle Türkiye, hem Doğu Trakya'ya tek bir kurşun atmadan sahip olmayı, hem de büyük bir fedakârlık ve yokluklarla yürütülen İstiklâl Savaşı'nın silahlı mücadele safhasını, bütün dünyaya örnek olan bir sonla kapatmayı başardı. Ancak Türkiye'nin bu başarısı, İngiltere'de, İstanbul'daki generalinin aksine körü körüne bağlandığı Yunan davası adına, Türkiye barışına hiçbir zaman inanmayan Lloyd George iktidarının da sonuna getirerek, bir dönemin kapanmasına neden oldu.

Harington'un Raporuna Göre Büyük Millet Meclisi Temsilcisi Refet Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve İstanbul'da Durum

⁸³ Bıyıkhoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.449; Atatürk'ün Bütün Eserleri, 13 (1922), s.425.

⁸⁴ Harington, Tim Harington Looks Back, s.126; İnönü, Hatıralar, s.310.

⁸⁵ İnönü, Hatıralar, s.310; Bıyıkhoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.450.

⁸⁶ The New York Times, October, 13, 1922.

General Harington raporunda Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonraki gelişmelere değinerek, 20 Ekim'de toplânacağını tahmin ettiği Lozan Konferansı görüşmelerinin başlarına kadar, durumun sakin kalacağı ümidiyle Mudanya'dan ayrıldığını fakat bu düşüncelerinde aldandığını çok geçmeden anladığını, Refet Paşa'nın Doğu Trakya Valiliği'ne gitmek üzere BMM Temsilcisi olarak İstanbul'a geldiğini, Doğu Trakya'nın tahliye şeklinin nasıl düzenleneceği hakkında müttefik generalleriyle birçok kez görüşmelerde bulunduğunu, bu görüşmelerden birinde, kendilerine saltanat hükümetinin kaldırıldığını ve kendisinin de BMM Hükümeti adına İstanbul'un idaresini üzerine aldığını ve bu olayın kendilerine bir ihtilâl devresi geçirmekte olduklarını hatırlattığından hayret etmelerine sebep olduğunu belirtmekteydi.

Harington, yeni idarenin kurulmasının, İstanbul'daki yabancıların durumunda olağanüstü uygunsuz birtakım işlerin yapılmasına da zemin hazırladığını ifade ederek, TBMM Hükümeti'nin görüşünün işgâli hiçbir şekilde tanımamak yönünde olduğunu, işgâl kuvvetlerinin sadece kontrol hakkı olmadan mevcudiyetlerinin kabul edildiğini, bu durumun müttefik generalleriyle, Refet Paşa arasında bir dizi zorluğun çıkmasına neden olduğunu, ortaya çıkan bu büyük zorluk ve tahammülden sonra, İstanbul'da bir çarpışma olmadan 20 Kasım 1922'de Lozan Konferansı görüşmelerinin süratle başlamasına imkân doğduğundan bahisle, bu devrenin geçirdikleri devrelerin hepsinden daha zor bir devre olduğunu, müttefik generallerinin önüne Refet Paşa tarafından BMM Hükümeti adına hemen her gün meselâ, gümrük vergilerinin artırılması, güvenlik işlerinin Türk polisi tarafından yapılması, karma mahkemelerin kaldırılması, Duyûn-ı Umumiye idaresindeki bazı memurların azledilmesi, yabancılar için mutlaka lazım bazı eşyanın ithalinin yasaklanması vs. gibi konularda meseleler getirildiğini ve bu konularda çıkarılan yeni düzenleme ve hükümlerden dolayı endişe ettiklerinden, bunlar hakkında müttefik komiser ve generalleri arasında birçok görüşme yapılarak, müttefiklerin birlikte bir cephe oluşturmasına karar verdiklerini ifade etmekteydi.

General Harington raporunda bu konuya devamla, müttefik generallerinin Refet Paşa ile görüşerek, bu zorluğu ortadan kaldırmak için bir tedbir bulmaya çalışmak hususunda talimat aldıklarını, eğer bu tedbiri bulmaya imkân olmazsa, müttefik hükümetlerinin onayı alınarak, İstanbul'da sıkıyönetim ilân edilmesine

karar verildiğini belirtmekteydi. Müttefik generallerinin, kararlaştırılmış bulunan tedbirlerden bazılarını, Refet Paşa'yı ikna ederek değiştirmeyi başardıklarını ifade eden Harington, kendisinin şahsen, sıkıyönetim ilânından önce, her tedbire başvurmak fikrinde olduğunu çünkü bu durumun tahmini mümkün olmayan ciddi bir harekât yapmayı gerektireceğini, diğer taraftan ise, İtalya ve Fransa Hükümetlerinin yardımının ne olacağını ve böyle bir harekâta ne kadar takviye kuvvetleri göndermeye hazır olduklarını çok iyi bilmediğini kaydetmekteydi. Ciddi bir harekât durumunda düşman taarruzunun en büyük darbesine İngilizlerin maruz kalacağını belirten Harington, İstanbul'da da faal bir hareketin aynı zamanda Çanakkale ve İzmit Yarımadasında bulunan İngiliz kuvvetlerine bir taarruz sebebi teşkil edeceğinin kesin olduğuna dikkat çekerek, İstanbul'da sıkıyönetim ilân etmenin pek ciddi bir harekâta süratle başlamak demek olacağını, İstanbul ve İzmit yarımadasındaki kuvvetlerinin en başta gelen amacının Boğazların savunmasına mahsus ihtiyat kuvvetleri olduğunu, müttefik komiserlerine açıkladığını ve İstanbul'u savunma mevkiinde bulunmadığını⁸⁷ ifade etmekteydi.

Harington "Eğer müttefik kuvvetleri tarafından yardım görmemiş olsaydım" diye devam ettiği raporundaki, o zaman takviye kuvvetlerinin vaktinde gelmesinin imkânsız olduğundan bahisle, Gelibolu yarımadasına çekilmeye mecbur kalacağını böyle olduğu takdirde de bütün hristiyan halkın paniğe kapılacağını, orada neler meydana gelebileceğini önceden keşf ve tahmin etmenin mümkün olmadığını, o zaman İstanbul'da 350 bin hristiyan nüfus bulunduğunu açıklamaktaydı. O sırada İzmir'de meydana gelen olayların raporlarının alınmasından sonra İstanbul'da büyük bir gerginliğin olduğunu ifade eden Harington, hristiyan halkın müttefik himayesine dayandığı hususunun hatırlanması gereğine dikkat çekmekteydi. Diğer taraftan sıkıyönetim ilânının aynı zamanda şehrin bütün idaresini üzerlerine almalarını gerektireceği sözleriyle raporuna devam eden Harington, oysa şehri idare etmek için lazım olan kadroyu bulmaktan aciz olduklarını, o sırada ilk defa İngiliz Yüksek Komiseri ile bir anlaşmazlık yaşadığını ve bundan çok kötü endişe duyduğunu belirtmekteydi.

⁸⁷ İkdâm, 14 Teşrin-i evvel 1339/14 Ekim 1923, No:9530; Vakit, 14 Teşrin-i evvel 1339/14 Ekim 1923, No:2081; Tevhid-i Efkar, 15 Teşrin-i evvel 1339/15 Ekim 1923, No:3856-828; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.250-251; Harington, Tim Harington Looks Back, s.254-256.

RAPORU

General Harington, sonradan meydana gelen olayların, Refet Paşa ile uygulama kabiliyeti olan bir anlaşma zemini bulunması hususunda mesai harcamak talebine dair izin isteme düşüncesinin, doğru bir düşünce olduğunu kanıtladığını ifadeyle, esasında Lozan Konferansı'nın toplânmasına da az kaldığını, 20 Kasım 1922'de konferans görüşmelerine başladığı hakkında haberi aldığıında, büyük bir memnuniyet duyduğunu⁸⁸ kaydetmekteydi.

Harington'un Raporuna Göre Doğu Trakya'nın Türkiye'ye Teslimi ve Sultan Vahideddin'e İngiliz Himayesi

Harington raporunun bu kısmında Yunan ordusu'nun müttefik subay ve askerlerinin yardımıyla Mudanya Mütarekesi hükümlerine göre Doğu Trakya'yı tahliye ettiğine değinmekteydi. 30 Kasım 1922'ye kadar burada Türk mülki idare ve jandarmasının olaysız iade ve kuruluşlarının gerçekleştirildiğini ve bunun bölgeye memur edilen müttefik askeri heyetleri için takdir vesilesi olduğunu belirten Harington, bu işlemlerin icrası için Albay W.B.Emery'nin kumandası altında, üç taburdan oluşan karma bir tugay teşkil ettiğini ve Albay Emery'nin görevinin İngilizlerin nezareti altında Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından tahliyesini sağlamak olduğunu, burada istihdam edilen müttefik genel kuvvetinin yedi tabur askerden oluştuğunu, bu güç görevin tahminlerinin üstünde ve idarelerinin yüksek tecrübesi sayesinde iyi bir şekilde sonuçlandırıldığını kaydetmekteydi. Doğu Trakya'da Türk idaresinin kurulmasından sonra, Mudanya Mütarekesi hükümlerine göre müttefiklerin Meriç nehri üzerinde birer tabur asker bıraktıklarını belirten Harington, bunların görevinin Türklerle Yunanlılar arasında bir engel teşkil etmek olduğunu ifade etmekteydi.

General Harington, Türklerin Doğu Trakya'da köylerin tahrip edildiğine ve daha birçok tahribatın yapıldığı hakkında kendilerine birtakım ithamlarda bulunduğu dair sözlerle devam ettiği raporunda, bu hususla ilgili açıklamada bulunarak, halbuki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin teklifi üzerine müttefiklerin

⁸⁸ İkdâm, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:9532, Tanin, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:362; Tevhid-i Efkâr, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:3857-829; Vatan, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:184; Ayn Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.251; Harington, Tim Harington Looks Back, s.256.

Mudanya Konferansı'ndan önce, Edirne, Tekirdağ ve Kuleliburgaz/Lüleburgaz'a askeri heyetler gönderdiklerini ve bu şekilde Yunan mülki idare ve askeriyesine etki ederek, her türlü kötülüğün önüne geçtiklerini belirtmekteydi. Bu sayede Türklerle zaten ellerinden gelen bütün mesailerini sarfettiklerini ve ithamlarının asılsızlığını ispat ettiklerini ifadeyle Harington, müttefik kuvvetlerinin Trakya'nın tahliyesi işiyle uğraştıkları sırada, müttefik askeri heyetlerine tam bir ciddiyet ve samimiyetle her türlü yardım ve kolaylığı sağlayan Trakya'daki Yunan Ordusu Başkumandanı General Nider'in ismini takdirle yad etmek gerektiğinden söz ederek, Doğu Trakya ile ilgili bahsine son vermektedir.

Harington raporunun bundan sonraki kısmında yine o sıralarda kendisini en çok meşgul eden meselelerden birinin, sabık Sultan Vahideddin'in İstanbul'daki Yüksek Komiserler tarafından kendisine emanet edilen hayat ve emniyeti meselesi olduğuna değinmekteydi. Vahideddin'in 16 Kasım 1922'de İngiliz himayesini istediğine dair kendisine yazılı müracaatta bulunduğunu ifade eden Harington, iki gün sonra sultanın saraydan gizlice alınarak Malaya savaş gemisiyle Malta'ya sevk edildiğini, bu nazik işin, yetkililer tarafından çok iyi bir şekilde yapıldığını, alınan tedbirlerden dolayı sultanın minnettarlığını beyan ettiğini⁸⁹ belirtmekteydi.

General Harington'un Lozan Konferansı başlarına kadar durumun sakin kalacağından ümitvar olduğunu fakat Refet Paşa'nın BMM Temsilcisi sıfatıyla Doğu Trakya Valiliği'ne* gitmek üzere, İstanbul'a gelmesiyle zor bir devre karşısında bulduklarını kısa zamanda anladığı açıklamasıyla bahsettiği olaylar, aslında ilk adımında kendi rollerinin büyük olduğu ancak kaçınılmaz bir sonun da başlangıcına taşıyan gelişmelerdi. Bu gelişmelerden ilki, İtilâf Devletleri'nin TBMM ve İstanbul Hükümetlerini, Lozan'da toplanacak barış konferansına temsilcilerini göndermelerini isteyen 27 Ekim 1922 tarihli davetti⁹⁰. Ancak burada

⁸⁹ İkdâm, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:9532; Tanin, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 ekim 1923, No:362; Tevhid-i Efkâr, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:3857-829; Vatan, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:184; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.251-252; Harington, Tim Harington, Looks Back, s.256-257. Refet Paşa, Doğu Trakya'yı teslim almak üzere, Başkumandanlık tarafından görevlendirilmiş, bu göreve memur edildiğine dair karar, İcra Vekilleri Heyeti'nin 9 Ekim 1922 tarihli toplantısında resmiyet kazanmıştı. (TBMM ZC, XXIII, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.341).

⁹⁰ TBMM ZC, XXIV, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.221; Biyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.465.

RAPORU

İtilâf Devletlerinin Anadolu'nun bizzat yürüttüğü İstiklâl Savaşı'nın silahlı mücadele safhasını sona erdiren Mudanya Mütarekesi'ni TBMM Hükümeti ile imzalarken, Türkiye barışının söz konusu olduğu Lozan Konferansı'na, Ankara ve İstanbul Hükümeti temsilcilerini birlikte çağırması dikkate değer bir nokta idi. Tabii İtilâf Devletleri bu davet teklifini İstanbul Hükümeti'ne yaparken, niyetlerinde çok masum oldukları söylenemezdi. Bir kere Anadolu'nun 3,5 yıl süren büyük mücadelesinde ve kazandığı zaferde, ne bir payı ne de bir faydası olan, üstelik verdiği zararlar tarihçede sabit İstanbul yönetiminin, Türkiye barışında söz hakkının olmasını düşünmek veya böyle bir beklenti içinde olmak Anadolu'yu küçümsemek demektir. Ancak Türkiye barışı konusunda İtilâf Devletlerinin düşünce tarzını çok görmek bir yana, Sadrazam Tevfik Paşa'nın İstanbul Hükümeti adına daha resmi bir davet yapılmadan on gün önce, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 17 Ekim 1922 tarihli bir mektupla⁹¹ Lozan'a katılma isteği ve bu istekliliği 29 Ekim'de TBMM Başkanlığı'na başvurarak⁹² sürdürmesi, İtilâf Devletleri'nin aksine çok görülemezdi. Nitekim İstanbul Hükümeti'nin bu beklentisini İsmet Paşa "Bundan dolayı ihtilaf çıktı ve yeni bir vaziyet hasıl oldu"⁹³ sözleriyle ifade ederken, Mustafa Kemal Paşa, böyle bir daveti kabul etmenin "...Türk milletinin büyük emekler ve fedakârlıklarla elde ettiği menfaatleri küçültmek, belki de manâsız bir mahiyete düşürmek..."⁹⁴ olduğunu kaydetmekteydi. Tabii bütün bu gelişmeler saltanatın sonunun geldiğini göstermekteydi ki çok geçmeden, Türk milletinin elde ettiklerine mana kazandıran bu son, 1 Kasım 1922'de⁹⁵ gerçekleşti.

İşleyen bu süreçte birlikte, 19 Ekim 1922'den itibaren Doğu Trakya'yı teslim almak için İstanbul'da bulunan⁹⁶ ve İtilâf Devletleri temsilcileriyle temaslarını sürdüren Refet Paşa'nın saltanatın kaldırılmasından üç gün sonra, Tevfik Paşa Hükümeti'nin istifasıyla artık TBMM Hükümeti'nin bir vilâyeti⁹⁷ olarak

⁹¹ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev, II, s.915.

⁹² Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev, II, s.917.

⁹³ İnönü, Hatıralar, s.314.

⁹⁴ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev, II, s.914.

⁹⁵ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk-Söylev, II, s.919-921; Bıyıklıoğlu Trakya'da Milli Mücadele I, s.460; TİH, Batı Cephesi, 6/IV s.112; TBMM ZC, XXIV, s.314-315.

⁹⁶ Vakıf, 19-20 Teşrin-i evvel 1339/19-20 Ekim 1923, No:1742-1743.

⁹⁷ Argus, November 8, 1922.

İstanbul'un idaresini ele alması⁹⁸ yaşanan tarihi olayın doğal bir gerek ve gerçeğiydi. Harington'un raporunda bu olayı hayretle karşıladığı beyanı ise, asıl hayret edilecek bir beyan olarak karşılanabilir. Çünkü iki taraflı bir davetle, Anadolu'nun kazanımlarını küçümsemeyi ve çift başlı bir iktidar bunalımı yaratmayı akıllarının ucundan hiç geçirmediklerini düşünmek, zihniyetlerinin işleyişine haksızlık olacağı veya aksine bir düşüncenin aşırı safiyane bulunacağı kuşkusuzdur. Fakat Türkiye'de saltanatın kaldırılmasına manen cesaret edilemeyeceği, ya da henüz hazır olmadığı inancı Harington'un hayretini bir dereceye kadar makul karşılayabilir. Ama hiç kuşkusuz Harington'un bu duruma gizleyemediği hayreti, arkasından sıraladığı şikayetlerde saklıdır. Asıl gerçek, 4 yıl boyunca başta kendileri olmak üzere, müttefiklerinin direktif ve emirlerini istisnasız yerine getiren İstanbul Hükümetleri yerine, Anadolu'nun muzaffer idare ve yöneticileriyle çalışmak zorunda kalmalarıydı. Bu durumun özellikle İngilizlerin ağrına gittiği de inkâr edilemezdi. Zaten çok geçmeden TBMM Hükümeti adına İstanbul'da göreve başlayan Refet Paşa bu zor ve ağır gelen durumu onlara iyice hissettirecekti.

Refet Paşa'nın İstanbul'un sivil idaresine el koyarak, polis teşkilatı, gümrükler, postaneler ve diğer hizmet alanlarında Türklerin etkinliği, uygulamaları ve bu uygulamalardan doğan kısıtlamaları, işgâl kuvvetleri temsilcilerini rahatsız etmeye başladı⁹⁹. Bu özellikle İşgâl Kuvvetleri Başkumandanı General Harington tarafından Refet Paşa'nın müttefiklerin şehirdeki durumunu zorlaştırması ve baskı altına alması olarak görüldü ve bu durumu kabullenemeyen müttefiklerle Refet Paşa arasında tartışmalara yol açtı¹⁰⁰. Fakat İtilâf Devletleri bu baskı ve kısıtlamalara alışmak zorundaydı. Çünkü İstanbul ne dört yıl önce geldikleri İstanbul'du, ne de bu şehirde dört yıl boyunca tartışmasız yerine getirilen hüküm ve yetkileri...

Tabii Türkiye'yi bu devre esnasında Lozan sürecine taşıyan en önemli olayı Mudanya Mütarekesi hükümlerine göre, Yunan Ordusu'nun Doğu Trakya'yı tahliye işiydi. Fakat Türkiye'nin en büyük endişesi Yunanlıların Anadolu'da

⁹⁸ TBMM GCZ, III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.1010; The New York Times, November 6, 1922.

⁹⁹ The New York Times, November 13, 1922.

¹⁰⁰ Argus, November 25, 1922.

RAPORU

yaptıkları katliam ve tahribatı Doğu Trakya'da da uygulamalarıydı ki, Mudanya Konferansı sırasında bölgeden Türklerin endişesini haklı çıkaran haberler alınmaktaydı. Fakat Harington raporunda, müttefiklerin Mudanya Konferansı'ndan önce Edirne, Tekirdağ ve Lüleburgaz'a askeri heyetlerini gönderdiğini ve her türlü kötülüğün önüne geçildiğini, Türklerin buna dair yaptıkları başvurularda ithamlarının doğru olmadığını ispat ettiklerini belirtmekteydi. Gerçi Harington'un raporunda bahsettiği gibi Mudanya Konferansı'ndan önce Doğu Trakya'ya askeri heyetlerini gönderdikleri bilgisi doğrudu. Ancak bu heyetler olabilecek bir kötülüğün önüne geçmek için değil, zaten Doğu Trakya'da durumun aldığı vehamet üzerine mezalim ve tahribatın önüne geçmek için görevlendirilmişlerdi. Bu askeri heyetlerden Fransızlar Edirne ve havalisine, İtalyanlar, Lüleburgaz ve havalisine, İngilizler ise Tekirdağ ve Gelibolu havalisine gönderilmişlerdi¹⁰¹.

Bu sırada Edirne Milletvekili Şeref (Aykut) Bey, meclisin 7 Ekim 1922 tarihli gizli oturumunda yaptığı konuşmada "...İngilizler ne kadar derlerse desinler, hepsi yalandır. Biz tayyarelerle baktık, mezalim yapılmıyor diyorlar" derken, Mudanya Konferansı başladığı gün evladı ile birlikte 1500 kişinin Edirne'den bilinmeyen bir yere götürüldüğünü, 168 köyün kadınlarının camiye toplânp ırzlarına geçildiğini, Edirne'de sokakta gezenlerin kurşunlandığını, Tekirdağ ve Malkara arasında bulunan köylerin imha edildiğini, Lüleburgaz'dan toplânan 1700 kadar kişinin Palavadiz zindanlarında olduğunu, mezalimin tamamen düzenli bir plân dahilinde yapıldığını ve yapılmaya devam edildiğini¹⁰² belirtmekteydi.

Meclisin 9 Ekim'de toplânan gizli oturumunda ise, Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, üç müttefik askeri heyetinin koskoca Trakya'yı Yunan unsurlarının kudurganlıklarından asla koruyamayacağını, Hariciye Vekâleti'nin hatta Başkumandanlığın buna karşı nasıl bir tedbir aldığını meclise sunduğu bir taktirle sormaktaydı¹⁰³.

Yine 21, 22 Ekim 1922 tarihli Sabah Gazetesi Refet Paşa'nın Yunan zulmünden yakındığı ancak müttefik generallerinin durumun endişe verici

¹⁰¹ Vakit, 4 Teşrin-i evvel 1339/4 Ekim 1923, No:1727, TBMM GCZ, III, s.914.

¹⁰² TBMM GCZ, III, s.906-907.

¹⁰³ TBMM GCZ, III, s.914.

olmadığını, bu şikayetleri inceleyeceklerini bir tebliğle açıkladıklarını¹⁰⁴ yazmaktaydı.

İşte Doğu Trakya'da bütün bu olup bitenler, General Harington'a göre, Türklerin asılsız ithamlarından ibaretti ve ispatlandığını ileri sürmekteydi. Ancak yukarıdaki gerçekler aksine, generalin Türklere dair ithamlarının asılsızlığına bir delil teşkil etmekteydi.

Harington'un Raporuna Göre Lozan Konferansı Sırasında Türklerin İstanbul'u İşgâl Edeceği Endişesi

General Harington raporunun bundan sonraki kısmında Lozan Konferansı'nın ilk günlerinde yaşadıkları zorlukların devam ettiğine değinerek, bununla birlikte yavaş yavaş Türk yetkililerle belli bir anlaşmaya varıldığını ve olayların azaldığını fakat aynı zamanda birçok Türk askerinin İstanbul'a girmekte olduklarının gözlemlendiğini, gerek İstanbul'da ve gerekse Doğu Trakya'da düşmanca bir hareketin başlaması halinde, müttefiklere karşı faaliyete geçilmek üzere Türklerin teşkilat yaptığının açıkça görüldüğünü, istihbarat hizmetlerinin mükemmeliyeti sayesinde, bu teşkilat ve istihbarattan tamamiyle haberdar olduğunu ifade etmekteydi.

Bu arada Harington kayıt ve itirafa lüzum gördüğü bir açıklamaya değinerek Türklerin Mudanya'da çizilen hudut hattını çiğnemediklerini, bu hattın müttefik ve Türk subayları tarafından yerinde tespit edildiğini o zaman kendileri aleyhinde sevk ve yöneltmesi mümkün olan Türk kuvvetlerinin sayısının tahminen, 40 bininin Çanakkale'de, 50 bininin İzmit yarımadası, 20 bininin İstanbul, 20 bininin Doğu Trakya ve 30 bininin de merkez ihtiyatı olmak üzere 160 bin kişiyi bulduğunu belirtmekteydi.

Raporunda hükümetinin kendisine gönderdiği emirlerin gayet açık olduğunu dile getiren Harington, "Hükümetimin bana bu derece güveninden dolayı daima minnettarım" diyerek bu emirlerin en birinci hedef ve maksadının Boğazlardaki işgâlin korunması olduğunu açıklamaktaydı.

Buna göre Harington,

1- Ne pahasına olursa olsun Gelibolu'yu muhafaza etmek

¹⁰⁴ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, IV, TTKB, Ankara, 1996, s.767.

- 2- Kuvvetlerini tehlikeye atmaksızın Çanakkale'yi mümkün olduğuna kadar uzun süre muhafaza etmek
- 3- Ciddi bir taarruz tehdidi karşısında ve mecbur kalındığı takdirde İzmit yarımadasını tahliye etmek
- 4- Mecbur kalınması halinde İstanbul'u tahliye etmek şeklinde Boğazlar bölgesinin askeri önceliklerini tespit etmekteydi. Ayrıca Harington, İzmit yarımadasında ve İstanbul'daki askeri kuvvetlerinin, Çanakkale'deki kuvvetlerine ihtiyat kuvveti teşkil ettiğini dikkate alması gereken bir husus olarak belirtirken, yukarıdaki maddelere dayanarak yaptıkları plânlarının ise, İngiliz deniz ve hava kuvvetleri göz önünde bulundurulduktan sonra düzenlendiğini kaydetmekteydi.

General Harington, İstanbul'un zorunlu tahliyesi halinde en fazla güvendiği kuvvetin, İngiliz donanması olduğunu eğer İzmit yarımadasından çekilmek zorunda kalınsaydı, gemilerini barındırmayacak büyük topları, Boğaz'ın Anadolu yakasından Rumeli yakasına geçirmelerinin Türkler için birkaç günlük mesele olduğunu, bundan dolayı İstanbul'u donanmanın çekilmesine mecbur kalınmadan tahliye etmenin icap ettiğini ve bütün bu noktalar göz önüne alınarak gerekli tedbirlerin alındığını ifade etmekteydi.

Bütün bu süre zarfında müttefiklerin birlik halinde olmalarının lüzumuna şiddetle inandığını belirten Harington, arkadaşlarının askeri meselelerdeki görüşlerinin kendisiyle aynı olduğunu söylemekten çekinmediğini fakat onların mensubu bulunduğu hükümetlerin görüşlerinin kendisinden farklı olduğunu çünkü onlarca arzu edilen belki de tebaalarının fazlalığından dolayı İstanbul'un, ancak kendi görüşüne göre de Boğazların muhafazasının daha önemli olduğunu¹⁰⁵ vurgulamaktaydı.

Bu arada İstanbul'da bulunan kolonilerinin sayısına değinen Harington, bunlardan Fransızların yaklaşık 6.000, İtalyanların 15.000, İngilizlerin ise 3.000 kişi olduğunu kaydetmekteydi.

¹⁰⁵ İkdâm, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:9532; Tanin, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:362; Tevhid-i Efkâr, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:3857-829; Vatan, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:184; Ayın Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.252-253; Harington, Tim Harington, Looks Back, s.257-259.

Barış müzakerelerinin devamı süresince en büyük arzusunun, Çanakkale, Gelibolu ve İzmit yarımadalarındaki cepheleri muhafaza etmek ve bayraklarını İstanbul üzerinde dalgalandırmak suretiyle barışa ulaşmak olduğunu dile getiren Harington, bu arzusu gerçekleştiği için büyük mutluluk duyduğunu çünkü bunun imkânsız görüldüğü zamanların da yaşandığını belirtmekteydi.

General Harington, barış konferansının ciddi bir şekilde kesintiye uğraması halinde Türklerin taarruza geçeceklerinin açıkça görüldüğünü ifade ederken, Türklerin amacının İngilizleri Anadolu'dan kovmak ve İstanbul'u işgâl etmek olduğunu, kendileri o sırada Çanakkale ve İzmit yarımadasında meşgul bulunacaklarından, Türklerin bu teşebbüslerinde başarılı olacaklarını ümit ettiklerini ileri sürmekteydi. Böyle bir tehlike karşısında müttefiklerle birlikte gerekli plânları yaptığını belirten Harington, "Eğer Türkler, İstanbul'da bize taarruz etseydi, biz ilk tedbir olarak gemilerimizin top ateşi himayesinde tebaamızı ve askerimizi vapurlara bindirmek isteyecektik. Fransız kuvvetleri, Fransız tebaası İstanbul'u tahliye edinceye kadar İstanbul tarafını muhafaza edecek ve ondan sonra Makriköy'e/Bakırköy'e çekileceklerdi. Fakat bunun yapılması çok zordu. Böyle bir halden çekindiğimiz için de büyük bir memnuniyet hissederim. Çünkü İstanbul'da mevcut gizli ve tehlikeli teşkilattan başka böyle bir harekete teşebbüs, panik yaratacak hristiyan ahalinin durumu da pek ciddileşecekti" demekteydi. Lozan'da Şubat'ta bir anlaşmaya varılamamasından dolayı büyük hayal kırıklığına uğradığını da ifade eden Harington, çünkü yakın zamanda havanın düzeleceğini ve zeminin bir taarruz hareketini kolaylaştıracak şekilde kuruyacağını belirtmek suretiyle endişelerini dile getirmekteydi.

Bu sırada İsmet Paşa ile Lozan'dan Ankara'ya dönerken, görüşme fırsatı yakaladığını belirten Harington, İsmet Paşa'nın gerçekten anlaşmazlığın barışçı bir şekilde çözümlenmesini samimiyetle arzu eden bir izlenim uyandırdığını ifadeyle, Lozan'da durumun bir barış sonucuna fazlasıyla yaklaştığı dikkate alınarak,askıda bekleyen meseleler hakkında yeni tehlikelerin olması ihtimali baş göstermeksizin ve aradan uzun bir zamanda geçirmeksizin, bir hal çaresi bulunması ümitlerinin olduğunu, bu düşüncelerle Lozan Konferansı'nın 20 Nisan'da tekrar başlamasını memnuniyetle karşılayıp takip ettiklerini fakat aradan birkaç hafta geçtikten sonra

RAPORU

tamirat meselesi yüzünden Türklerle Yunanlılar arasında ciddi zorluklar çıktığını gördükleri ve her iki tarafın da kendi görüşlerinde ısrar ettiklerini kaydetmekteydi.

Harington, istihbaratlarına göre, Yunan Ordusu'nun Meriç nehrini geçerek Doğu Trakya'yı tekrar işgâl etmek üzere ciddi ve faal bir şekilde hazırlandıklarını, aynı zamanda Türklerin de böyle bir ileri harekete karşı gizlice hazırlıklarda bulduklarını, bundan başka Türklerin İstanbul'daki işgâl kuvvetlerinin yetkilerine karşı koymak üzere gizli teşkilatlarının olduğunu da bildiklerini ifade etmekteydi.

General Harington, bununla birlikte Türklerin ordularını savaş halinde bulundürmek hususunda karşılaştıkları zorluklar ve bundan dolayı, bazı askeri sınıfları terhis etmek mecburiyetinde kaldıklarını öğrendiklerinden bahisle, 26 Mayıs'ta artık işin son haddine vardığını fakat o sırada tamirat meselesinde Türk-Yunan anlaşmasının sağlandığını, bu zamanı geçirdikleri en buhranlı zamanlardan biri olarak gördüğünü belirtmekteydi. "Eğer Yunanlılar İstanbul üzerine yürümüş olsalardı, İstanbul'daki müttefik kuvvetlerinin mevkileri oldukça zor bir hal alacaktı. Bu şartlar altında düzen ve emniyeti muhafaza edebilmek vazifesinden kurtulduğum için kendimi bahtiyar sayıyorum" sözleriyle bu husustaki duygularını dile getiren Harington, tamirat meselesinde Türk-Yunan anlaşmasının sağlanmasıyla, barışa doğru son engelin de ortadan kalktığını ümit ettiğini fakat az sonra durumun böyle olmadığını farkına vardıklarını çünkü kuponlar, çeşitli şirketlerin imtiyazları ve tahliye meseleleri ve daha birçok zorluk dolayısıyla görüşmelerin birkaç hafta sürdüğünü hatta bundan dolayı Lozan Konferansı'nın tekrar kesintiye uğraması ihtimalinin kuvvetle belirdiğini vurgulamaktaydı.

Bu arada Harington, Ankara Hükümeti görüşlerinde ısrar ve inatla dururken, Türk Ordusu'nun giderek daha fazla zayıflamakta ve kıymetinin azalmakta olduğunu, askerlerin yorgunluk belirtileri gösterdiğini, bu sebeple kısmen terhis işleminin başladığını, yine askerin iase ve giydirilmesi hususunda çekilen zorluk nedeniyle hoşnutsuzluğun arttığını belirterek, bu durumun o derece ki artık Türk Ordusu'nun 1923 Haziran başlarında, altı ay önce sahip olduğu kıymetin yüzde ellisini kaybettiğine inandığını ifade etmekteydi. Şayet Türklere karşı sebat göstermek gerekiyorsa, müttefiklerin takviye kuvvet göndermeleri şartıyla İstanbul'daki kuvvetlerin, müttefiklerin siyasetini yürütmek için yeterli olacağını

İngiliz Hükümeti'ne bildirdiğini belirten Harington, Türklerin durumu sonuna kadar götüremeyeceklerine inandığını ve kısa bir süre sonra onların bu yoldaki niyetlerini anlama fırsatı bulduğunu açıklamaktaydı.

Harington raporuna devamla, Trakya'da bir Yunan ileri hareketine karşı durmak amacıyla teşkil edilen Türk kolordusu* için, Anadolu'dan Doğu Trakya'ya top, mitralyöz, asker vs., nakledildiğini ve bunu aylarca önce haber aldığını, bu hareketin Mudanya Mütarekesi'ne tamamen aykırı olduğunu, mütarekeye göre, Doğu Trakya'da sadece 8.000 Türk jandarmasının öngörüldüğünü, Yunan Ordusu'ndan gelen tehlike yok olunca, Türklerin tekrar Doğu Trakya'dan Anadolu'ya asker, hayvanat ve top geçirmek istediklerini öğrendiğini ifade etmekteydi.

Haziran'da aldığı bu istihbaratı, uçaklarla araştırıp doğrulattıktan sonra, Silivri'den, Anadolu'ya top taşıdığı tahmin edilen Ümit Vapuru'nun durdurulmasını, Donanma Kumandanına emrettiğini belirten Harington, istihbaratın doğru olduğunun anlaşıldığını, Ümit vapurunun Splendid savaş gemisi eşliğinde İstanbul'a getirildiğini, vapurun güvertesine Grenadier Alayı'na mensup bir miktar asker ile liman ve Splendid gemisinden bir miktar bahriyelinin çıktığını ve yapılan aramada 500 asker, 300 at, 4 sahra topu ile, 14 cebel topu bulunduğunu, bütün bu harekâtın Topçu Teğmeni H.N.Leveson Gowver'in yardımıyla, Hint Ordusu Binbaşlarından R.E. Harenc'in emri altında parlak bir şekilde yerine getirildiğini, sahra toplarının kamaları ile, 14 cebel topu alındıktan sonra vapurun serbest bırakıldığını, bu işlem yapılırken, hiçbir şekilde karşı konulmadığını, böylece Türklerin Doğu Trakya'daki mevcudiyetlerini mazur göstermek yolunda sarfettikleri bütün mesailerini de boş yere harcamış oldukları¹⁰⁶ yorumunu yapmaktaydı.

General Harington'un raporunun bu bölümünden de anlaşılacağı üzere, gerek Lozan Konferansı'nın ilk, gerekse kesintiye uğradığı günlerde en çok endişe duyulan ve özellikle İngiliz siyaseti açısından önemle üzerinde durulan konu,

* Harington'un hatıratında Türk ordusu olarak geçmektedir.

¹⁰⁶ İkdâm, 17 Teşrin-i evvel 1339/17 Ekim 1923, No:9533; Tanin, 17 Teşrin-i evvel 1339/17 Ekim 1923, No:363; Tevhid-i Efkâr, 17 Teşrin-i evvel 1339/17 Ekim 1923, No:3858-830; Vatan, 16 Teşrin-i evvel 1339/16 Ekim 1923, No:185; Ayn Tarihi, No:2 (Teşrin-i evvel) 1339, s.253-255; Harington, Tim Harington, Looks Back, s.259-262.

Boğazlar bölgesindeki işgâlin sürdürülmesi meselesiydi. Hatta bu işgâlin sürdürülmesi uğrunda İzmit yarımadası ve İstanbul'un tahliyesinin bile göze alındığı açıkça görülmekteydi. Fakat İtilâf Devletleri'nin Lozan'da Türkiye barışı ile ilgili niyetlerini, konferansı yedi gün gecikmeyle açarak daha başında ortaya koymaları ve konferans sırasında uzlaşmaz tavırlarıyla görüşmeleri gereksiz yere uzatıp, Türk heyetini baskı altında tutma girişimleri kuşkusuz Türkiye'yi de, Harington'un çok yakındığı ve endişeye sevkettiği İstanbul'da birtakım tedbirler almaya zorladı ki; bu tedbirlerden en önemlisi, Harington'un da raporunda haberdar olduklarını açıkladığı Türk gizli teşkilatıydı.

Bu teşkilat 1922 sonları veya 1923 Ocak başlarında İzmit bölgesindeki I. Ordu Kumandanlığı'na bağlı olarak kurulan Geçit Teşkilatı idi. Teşkilat, İstanbul ve Doğu Trakya'ya yeniden yapılacak bir saldırıya, karşı koymak amacıyla teşkil edilmiş olup, aynı zamanda İstanbul'daki işgâl kuvvetleri hakkında bilgi toplamak, gizli diğer Türk milli kuruluşlarıyla işbirliği yapmak, işgâl kuvvetlerinin askeri ve diğer faaliyetlerini takip etmek, görevleri arasında bulunmaktaydı. Ayrıca teşkilat, Yeşilköy'deki uçak hangarlarını gerektiğinde imha etmeyi, gelecek talimatla sokak savaşları yaparak, işgâlcilerin kayba uğratılmasını ve şehre tamamen hakim olmalarının engellenmesini üstlenirken, diğer taraftan azınlıkların taşkınlık yaparak İslâm ahaliye karşı girişebilecekleri katliam, yağmacılık, yangın çıkarma gibi hareketlerinin önüne geçilmesinin yanı sıra, askeri noktadan Doğu Trakya'daki Türk birlikleriyle, Anadolu yakasındaki Türk birlikleri arasında irtibatın kurulmasını sağlamakla da görevliydi¹⁰⁷.

Teşkilat, Serköprü, Abdurrahmangazi, Üsküdar, Anadolu Hisarı ve Beykoz olmak üzere beş alt bölgeye, Serköprü bölgesi ise, Rumeli Hisarı, İstinye ve Sarıyer Nizamiye birliklerinden oluşan üç alt birime ayrılmaktaydı¹⁰⁸.

Mudanya Mütarekesi'nden sonra İstanbul Boğazı bölgesinde gizli olarak kurulan bu teşkilattan, Harington'un raporunda bahsettiği gibi, İşgâl Kuvvetleri

¹⁰⁷ Hamit Pehlivanlı, "Mudanya Mütarekesi ile Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükümeti'nin İngiliz İşgâl Birliklerini Kontrolü ve "Geçit Teşkilatı" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XI/32 (Temmuz 1995), Ankara, s.445.

¹⁰⁸ Pehlivanlı, "Mudanya Mütarekesi...", AAMD, XI/32, s.446-449.

Kumandanlığı haberdar olmuş General Harington, İstanbul Kumandanlığı'na¹⁰⁹ bir mektupla başvurarak, Beykoz'da askeri bir teşkilat meydana getirildiği, son zamanlarda buraya silah ve malzeme çıkarıldığı ve yine burada bir miktar Türk subayının bulunduğu dair elinde güvenilir bir istihbaratın mevcut olduğunu bu gibi diğer bir teşkilatın da Büyükdere'de bulunduğu anlaşıldığını, Yukarı Boğaziçi'ndeki istihkâmların bir süre gözetlenerek Türk birliklerinin varlığının doğrulandığını, bu durumun Mudanya Mütarekesi hükümlerine aykırı olduğunu, Beykoz ve Yukarı Boğaziçi istihkâmlarında görülen Türk askeri birliklerinin uzaklaştırılması için gerekli teşebbüste bulunulmasını belirterek, bu olayın diğer İtilâf Devletleri Kumandanlıkları ile İtilâf Devletleri Hükümetlerine bildirilmek üzere, İstanbul'daki İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine arz edileceğini ifade etmekteydi. İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa, Harington'un bu mektubunu Geçit Teşkilatı'nın bağlı bulunduğu I. Ordu Kumandanlığı'na bildirirken, kendisi de bu teşkilatın kuruluşuna pek taraftar olmadığını belirtmekteydi¹¹⁰. Ayrıca Harington'un raporunda bahsettiği Trakya'da bir Yunan ileri hareketine karşı durmak amacıyla teşkil edilen Türk kolordusu için Anadolu'dan Doğu Trakya'ya top, mitralyöz, asker vs. nakledildiği ve Yunan Ordusu'ndan gelen tehlike yok olunca bu defa Türklerin Doğu Trakya'dan Anadolu'ya asker, hayvanat ve top geçirmek istedikleri, Haziran'da aldıkları bu istihbaratı uçaklarla araştırıp doğrulattıktan sonra, Silivri'den Anadolu'ya top taşıdığı tahmin edilen Ümit vapurunun durdurulduğu ve vapurda yapılan aramada bulunan 14 cebel topu ile 4 sahra topunun kamalarına el konulduğu bilgisine dair, İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa, Harington ile yaptığı görüşmelerden birinde, kendisine Anadolu'dan Tekirdağı'na Mudanya Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak asker hatta birkaç batarya top geçirilmiş olduğunu söyleyerek, uçaktan alınan fotoğrafları göstermek suretiyle dikkatini çektiği, bunun kendisini çok zor durumda bıraktığı,

¹⁰⁹ Saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Kumandanlarıyla temas kurup, işbirliği yapmak ve kaldırılan Harbiye Nezareti'ndeki işleri temizlemek ve düzenlemek amacıyla İstanbul Kumandanlığı kurularak, bu göreve Milli Müdafaa Vekâleti Müsteşarı Selahattin Adil Paşa atanmış ve İstanbul Kumandanı olarak görevine 22 Kasım 1922'de başlamıştı (Selahattin Âdil Paşa'nın Hatıraları Hayat Mücadeleleri, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982, s.410).

¹¹⁰ Pehlivanlı, "Mudanya Mütarekesi...", AAMD, XI/32, s.457-458.

RAPORU

verdiği güvence üzerine Harington'un hoşgörü gösterip problem yaratmamayı tercih ettiğini¹¹¹ belirtmekteydi.

Bu arada Harington'un raporunda ayrıntılarıyla verdiği Ümit vapurunun durdurulması ve akabinde vapurda gerçekleşen işlemin meydana geldiği tarih 18 Haziran 1923'tü.

Aynı gün Türk askeri istihbaratı Ümit vapurunun durumu ile ilgili daha önce Trakya'ya geçirilen toplardan bir kısmının Silivri'den, Ümit vapuruna yüklenerak İzmit'e gönderilmekte iken, bir İngiliz torpidosuyla bir İngiliz kontrol gemisinin yanaşp, vapurun içinde bulunan 14 hafif ve 4 ağır toptan, 14'nün İngilizlerce dubalara çıkarılarak, 4'ünün de kamalarının alınarak götürüldüğü, cephanelere dokunulmadığı, bu işlemden sonra vapurun da İzmit'e hareket ettiği¹¹² bilgisini yetkili makama ulaştırmaktaydı.

Yine 23 Haziran 1923 tarihli bir istihbahat bilgisinde de, Ümit vapurundan alınan toplar meselesinde bir ihbarın mevcut olmadığı, vapurun güvertesinde bulunan topların İngiliz uçakları tarafından görülerek, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye bildirildiği hakkında bazı rivayetlerin dolaştığı, duruma bakıldığında bu rivayetin dolaşmasının arzu edilmekte olduğunun belirtildiği, bununla birlikte pek güvenilir olmayan diğer bir rivayete göre de, bu hususta sivil liman kılavuz kaptanlarından birinin ihbarda bulunduğu¹¹³ ifade edilmekteydi.

Ayrıca yabancı basın da olayın haberini meydana geldiği 18 Haziran 1923 tarihi itibarıyla, Trakya'dan top taşıyan bir Türk nakliye gemisinin, Marmara

¹¹¹ Selahattin Âdil Paşa'nın Hatıraları Hayat Mücadeleleri, s.413. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve Batı Cephesi'nin talimatları doğrultusunda İstanbul Kumandanlığı tarafından Harington'un Beykoz ve Büyükdere'de teşkil edilen askeri bir kuruluşun varlığından haberdar olduklarına dair gönderdiği mektubuna karşılık olarak hazırlanan cevapta, teşkilattan dolayı olarak dahi hiç bahsedilmeyerek, İngilizlerin gördüklerinin inkârı yoluna sapılmadan güvenlerini temin ve ikna için başka mazeret ve gerekçeler ortaya konma yolu seçilmiştir. Geçit Teşkilatı Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 8 Ağustos 1923'te lağvedilmiştir (Pehlivanlı, "Mudanya Mütarekesi...", AAMD, XI/32, s.460-461).

¹¹² TİTE Arşivi, K:41, G.160, B.160.

¹¹³ TİTE Arşivi, K.41, G.178, B.178.

Denizi'nde İngiliz Destroyeri Splendid tarafından yakalandığı¹¹⁴ şeklinde sütünlarında duyurmaktaydı.

Bu arada Harington'un raporunda Türklerin ordularını savaş halinde bulundurmak konusunda karşılaştıkları zorluklar ve bundan dolayı, bazı askeri sınıfları terhis etmek mecburiyetinde kaldıklarına dair vermiş olduğu bilgiye bakıldığında bunun doğru bir bilgi olduğu görülmektedir.

Çünkü Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ardından Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti dört sınıf askerin terhis edilmesinde bir sakınca olmadığına karar vererek, bu hususu Müdafaa-i Miliye Vekâleti'ne bildirmiş, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin de Heyet-i Vekile'ye arzı üzerine konu, 15 Ekim 1922'de Heyet-i Vekile'de görüşülerek, 1881'den 1884 doğumlulara kadar dört sınıf askerin terhisine karar verilmiş ve bu husus, meclisin 16 Ekim 1922 tarihli gizli oturumunda gündeme getirilmişti¹¹⁵.

Tabii Lozan Barış görüşmeleri sırasında dünyanın dikkatlerini üzerinde topladığı Türkiye ve Türk Ordusu'nun durumu oldukça önemliydi. Bu nedenle Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey, gizli oturumda yaptığı konuşmada terhis tabirinin kullanılmamasını ve terhisin gayr-ı muayyen kaydıyla işleme konulmasını Milli Müdafaa Vekâleti'ne bildirdiklerini belirtirken, ancak gazetelerden birinin* bu haberi 15 Ekim'de yayınladığını üzülenek öğrendiğini ifade etmekteydi. Yine Rauf Bey, meclisin gizli oturumunda yapılan görüşmeler sırasında 30 bin kişinin terhis edileceğini ancak ordunun taarruz kabiliyetine zarar vermeyecek şekilde bir sistem takip edileceğini¹¹⁶ belirtmekteydi. Fakat Meclisin 14 Ekim 1922 tarihli gizli oturumunda Rauf Bey'in belirttiği gibi sadece dört yaş askeri sınıfın terhis edilmesiyle kalınmadığı, 1884 doğumluların en son yaş grubu olarak

¹¹⁴ The Evening Independent, June 18, 1923, The Pittsburg Press, June 18, 1923, Lewiston Evening Journal, June 18, 1923.

¹¹⁵ TBMM GCZ, III, s.956.

* Rauf Bey'in konuşması sırasında milletvekilleri bu gazetenin Yenigün olduğunu yerlerinden seslenerek ifade etmişlerdi.

¹¹⁶ TBMM GCZ, III, s.959.

kararlaştırıldığı bu terhis işlemine, 1898 doğumlulara kadar onbeş sınıf askerin eklendiği görülmektedir¹¹⁷.

Tabii Batı Cephesi Ordularında yapılan bu terhisler cephe kumandanları üzerinde büyük üzüntü ve tepkiye neden oldu. Batı Cephesi'nde görevli kumandanlar arasında bulunan 2. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa 11 Kasım 1922'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği bir telgrafta bu hususta gösterdiği tepkiyi ve arz ettiği teklifi şu sözlerle özetlemekteydi:

“a) Türk Milletinin kendi kuvvet ve kudretinden başka dostu yoktur. Bütün düşmanlarımız fırsat bekliyorlar. Genel barış müzakerelerinin Türkiye için çabuk ve kolay olarak iyi bir sonuca bağlanacağından pek şüpheliyim Bu sebeple kuvvetli bulunmak ve görünmek zorundayız.

b) Dört sınıf terhis ettik. Beş sınıfın da terhisine başladık. Daha yedi sınıfın terhisi tasarlanmakta ve ele alınmış bulunmaktadır. * Bu terhisler kadroları boşaltıyor. Değerli ve muharip erler gidiyor. Ordu, kuvvet ve değerce düşüyor. Bu durum düşmanların gözüne çarpacaktır.

c) Bu terhis işlemlerini ivedi uygulamalı, terhis edilen ve edilecek olan erler yerine derhal başka erler tedarik edilmeli, Batı Cephesi tümenlerini devamlı olarak yedişer bin er kuvvetinde tutmalıdır.

d) Terhis edilecek erler yerine, yeni erler verilmezse, 2. Ordu'nun genel mevcudu 48 binden 21 bine inecek, her tümende 3 bin er kalacaktır. Böyle tümenlerle gerektiği zaman bir iş görülemez”¹¹⁸.

Yine bu hususta Batı Cephesi 1. ordu Kumandanı Nureddin Paşa da, 30 Kasım 1922'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği bir telgrafta, Yunanlıların mahvolan tümenlerini diriltmeye ve ordularını yeniden düzenlemeye ve kurmaya çalışarak, kuvvetli görünmek istedikleri ve İngilizlerin de savaş hazırlıklarında buldukları haberinin alındığını, Türk Ordusu'nun bazı sınıflarının

¹¹⁷ Lozan Antlaşması imzalanıncaya kadar 1881-1898 arası ve 1898 doğumlular da dahil olmak üzere 17 sınıf asker Batı Cephesi Ordularından ayrılmıştı (TİH, II, Batı Cephesi 6/IV, s.102).

* Yakup Şevki Paşa'nın bu ifadesinde askeri terhis toplamının 16 sınıf olduğu görülmekle birlikte, yukarıdaki dipnotta belirtilen kaynaktan da anlaşılacağı üzere toplam terhis edilen askeri sınıf sayısı 17'dir.

¹¹⁸ TİH, II, Batı Cephesi, 6. Kısım, 4. kitap, s.103.

terhis edildiğini düşmanların öğrendiklerini kabul etmenin doğru olacağını, Lozan'da müzakerelerin devam ettiği ve düşmanların kuvvetlerini artırmaya çalıştığı şu sırada Türkiye'nin de öncekinden daha kuvvetli bulunması ve görünmesi gerektiğini ifade etmekte ve bu sebeplerle hem stratejik bir birlik oluşturmak, hem de elde edilen ganimet ve savaş kaynaklarından yeni ve büyük kuruluşlar yapıldığını göstermek için, 1. Ordu'ya bağlı ve bu ordunun emri altında bulunan tümenlerden* üç tümenli yeni bir kolordu teşkil etmenin uygun olacağı kanaatini¹¹⁹ açıklayan bir teklif sunmaktaydı.

Görüldüğü üzere Mudanya Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesinin hemen ardından Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin Batı Cephesi Ordularından dört sınıf askerin terhis edilmesi teklifi ile başlayıp uygulamaya konulan ancak Lozan Konferansı imzalanıncaya kadar onüç sınıf askerin daha eklenerek onyediyeye kadar çıkan terhislerin 1. ve 2. Ordu Kumandanlarının dikkati çekmelerinden de anlaşılacağı üzere, büyük mahzurlarının görüldüğü gayet açıktı. Her ne kadar içinde bulunulan zamanın nezaketi dolayısıyla başlangıçta terhis tabiri kullanmamak ve tarih belirtmemek kaydıyla bu işlemin duyurulmamasına özen gösterilse de zamanla büyük çap ve miktarda gerçekleşen terhislerin İtilâf Devletlerinin gözünden kaçmayacağı kuşkusuzdu. Nitekim General Harington'un Türk Ordusu'nun 1923 Haziran başlarında, altı ay önce sahip olduğu kıymetin yüzde ellisini kaybettiği, Lozan Konferansı sırasında Türklere karşı sebat göstermek gerekiyorsa, müttefiklerin takviye kuvvet göndermeleri şartıyla, İstanbul'daki kuvvetlerin müttefiklerin siyasetini göstermek açısından yeterli olacağını belirtmesi, hiç şüphesiz bu durumun bir sonucuydu. Zaten Türk askeri kaynaklarında hakim olan görüş¹²⁰ yapılan terhislerin Lozan Konferansı'nın gidişatı üzerinde olumsuz, Türkiye'nin haklı davalarının kabulünde güçlük yaratan etkisinin, büyük olduğu yönündedir.

* Bu yeni kolordu, 1. Ordu emrinde bağımsız olan 18. ve 23. Tümenlerden ve yine aslında 1. Ordu'nun malı olup, geçici olarak 1. Kolordu'ya bağlanan 6. ve 8. Tümenler veya bunların birinden yararlanmak suretiyle kurulacak, personel ve hayvanları ordu kuruluşu içinden sağlanacaktı.

¹¹⁹ TİH, II, Batı Cephesi, 6/IV, s.104.

¹²⁰ TİH, II, Batı Cephesi, 6/IV, s.102-103.

Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin Lozan'da işleyen barış süresini oldukça zor ve sıkıntılı bir devre yaşayarak geçirdiğini göstermekteydi. Ancak bu bilinen gerçek, her şeye rağmen barış yolunda büyük bir başarıyla atlatıldı. Ve Türkiye 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması ile bağımsız bir ülke olarak dünya coğrafyasında hak ettiği yeri aldı.

Harington'un Raporuna Göre Lozan Antlaşması'nın İmzalanması ve İşgâl Kuvvetlerinin İstanbul'u Terki

General Harington raporunun bundan sonraki kısmına Lozan Konferansı'nın sonuçlanmasına kadar geçen son dokuz ayın müttefik kuvvetleri için kolay bir zaman olmadığını, bunun nedenini, Ankara Hükümeti'nin işgâli tanımayıp sadece İstanbul'daki varlıklarını kabul etmesine bağlayarak devam ederken, müttefik generallerinin, müttefik kuvvetler aleyhinde suç işleyerek yakalanan herhangi bir şahsın kendileri tarafından yargılanmasının kabulünü sağlayabildiklerini, bu hakka sahip olduklarını Refet Paşa'nın kabul etmesine rağmen, Ankara Hükümeti'nin buna yanaşmadığını, ama bütün bu süre içinde genel itibariyle olayların az oluşunun memnuniyet verici olduğunu belirtmekteydi.

Bu arada Harington, Lozan'da her mesele hakkında anlaşma sağlandığına ve barışın imzasına hazır olunduğuna ve bütün müttefik kuvvetlerinin barış antlaşmasını Ankara'nın onaylamasıyla İstanbul'u altı hafta içinde terk ve tahliye edecekleri haberini memnuniyetle aldıklarını ifadeyle, barışın imzası arefesinde İstanbul'daki müttefik kuvvetlerine hususi bir emir yayınlayarak, her zaman olduğu gibi düzen ve asayişin korunmasında gösterdikleri disiplini bundan sonra da göstermeleri hususunda uyardığını ve İstanbul Askeri Kumandanı Selahattin Adil Paşa'yı ziyaret ettiğini dile getirmekteydi. Bu ziyarette barışın Türkiye'ye refah ve saadet getirmesini temenni ettiğini, İngiliz ve Türk orduları arasında eski dostluğun kurulması ve bu yeni ordunun gerek dost, gerek düşman sıfatıyla birbirlerine karşı gösterdikleri saygının korunmasıyla, müttefik kuvvetlerin olaysız ve iyi hatıralarla İstanbul'dan ayrılmaları için harcayacakları mesaiye yardım etmesi ricasında bulunduğunu belirten Harington, aynı zamanda Selahattin Adil Paşa'ya, İstanbul'dan ayrılırken, arkalarında binlerce askerin naaşını bıraktıklarından bahisle, onların hatıralarına daima saygı gösterileceğinden emin olduklarını

söylediğini, ayrıca müttefik generallerin müttefik kuvvetleri arasında mevzu edilen saygı ve selâm merasiminin Türk Ordusu'nu da kapsamına karar verdiklerini Selahattin Adil Paşa'ya ilettiğini, onun da bu kararı tereddütsüz kabul ettiğini ifade etmekteydi. Türklerin İstanbul'da yaptıkları barış bayramında askerleri aleyhinde hiçbir olayın meydana gelmediğini belirten Harington, bunu söylemekten duyduğu memnuniyeti¹²¹ dile getirmekteydi.

General Harington, raporunun son kısmında ise, İstanbul'daki Rus, Rum, Ermeni ve Türk muhacirleri ve bunların iâşe sorununa değinerek, İngiliz memurları ve tebaasının bu soruna duyarlılıkları ve yardımlarındaki cömertliğe, işgâlin sonunda bunların nakline, İstanbul'da birlikte görev yaptığı müttefik generalleri ve yüksek komiserlerine, İngiliz kara ve hava ve deniz kuvvetlerine ve kendisine bu görevi sırasında yardımcı olan bütün makamlara tek tek teşekkür etmeyi unutmayarak, İstanbul'u tahliye merasimiyle raporuna son vermekteydi.¹²²

General Harington'un Türkiye'ye ait 1920-1923 dönemini kapsayan bu raporu aslında İtilâf Devletleri'nin Yakındoğu'da izledikleri ve Osmanlı payitahtından idare ettikleri beş yıllık işgâl siyasetlerinin özellikle Harington'un başlangıç yılı olarak kaleme aldığı 1920 sonu itibariyle iflasa uğramasının nedenlerinden çok, kendilerini büyük sıkıntı ve endişeye sevkeden Türk İstiklâl Mücadelesi'nin zaafiyetlerini açığa vuran gelişmeleri karşısında, başarı arayışlarının bir belgesidir.

¹²¹ İkdâm, 18 Teşrin-i evvel 1339/18 Ekim 1923, No:9534; Tanin, 18 Teşrin-i evvel 1339/18 Ekim 1923, No:364; Tevhid-i Efkâr, 18 Teşrin-i evvel 1339/18 Ekim 1923, No:3859-831; Vatan, 18 Teşrin-i evvel 1339/18 Ekim 1923, No:186, Ayın Tarihi, no:2 (Teşrin-i evvel), 1339, s.255; Harington Tim Harington Looks Back, s.262-263.

¹²² İkdâm, 18-21 Teşrin-i evvel 1339/18-21 Ekim 1923, No:9534-9537; Tanin, 18-21 Teşrin-i evvel 1339/18-21 Ekim 1923, No:364-367; Tevhid-i Efkâr, 18-21 Teşrin-i evvel 1339/19-21 Ekim 1923, No:3859-831-3862-834; Vakıt, 19-21 Teşrin-i evvel 1339/19-21 Ekim 1923, No:2086-2088; Vatan, 18-21 Teşrin-i evvel 1339/18-21 Ekim 1923, No:186-189; Ayın Tarihi, No:2, (Teşrin-i evvel) 1339, s.255-258; Harington, Tim Harington Looks Back, s.263-269.

BİBLİYOGRAFYA

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi

Armstrong Harold C., Türkiye Nasıl Doğdu, Mütercimi: Ömer Rıza, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1928.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, 13 (1922) Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.

Bayur, Yusuf Hikmet, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, TTKB, Ankara, 1973.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, Trakya'da Milli Mücadele, I, TTKB, Ankara, 1992³

Calwell, C.E., Field Marshal Sir Henry Wilson His Life and Diaries, II, London, 1927.

Cebesoy, Ali Fuat, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 1957.

Churchill, W., The World Crisis, The Aftermath, London, 1929.

Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev, II, TTKB, Ankara, 1989.

Harington, Charles, Tim Harington Looks Back, London, 1940.

İnönü, İsmet, Hatıralar, Yay.Haz:Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006.

Jaeschke, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), TTKB, Ankara, 1989.

Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Lord Kinross, Atatürk; bir Milletten Yeniden Doğuşu, Türkçesi: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

Nicolson, H, Curzon The Last Phase 1919-1925, A Study in Post-Far Diplomacy, London, 1934.

Pehlivanlı, Hamit, Mudanya Mütarekesi İle Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükümeti'nin İngiliz İşgal Birliklerini Kontrolü ve "Geçit Teşkilatı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XI/32, (Temmuz 1995), Ankara.

Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, III (Açıklamalı Kronoloji), TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), TTKB, Ankara, 1995.

Selahaddin Adil Paşa'nın Hatıraları Hayat Mücadeleleri, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982.

Smith, Michael L., Anadolu Üzerindeki Göz, Çev.Halim İnal, İstanbul, 1978.

Sürmeli, Serpil, Milli Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

Şimşir, Bilâl, N., İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, Ekim 1921-Ekim 1922, TTKB, Ankara, 1984.

Tansel, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, MEB, İstanbul, 1991.

Türk İstiklâl Harbi, II, Batı Cephesi, 6.Kısım, 1.Kitap Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967.

Türk İstiklâl Harbi, II, Batı Cephesi, 6.Kısım, IV.Kitap, İstiklâl Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969.

TBMM ZC, XXIII, TBMM Matbaası, Ankara, 1960.

TBMM ZC, XXIV, TBMM Matbaası, Ankara, 1960.

TBMM GCZ, III, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

Walder, D, Çanakkale Olayı, Türkçesi, M.Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971³.

Argus

Ayın Tarihi

İkdam

Lewiston Evening Journal

Tanin

Tercüman-ı Hakikat

Tevhid-i Efkâr

The Evening Independent

The Pittsburg Press

The New York Times

Vakit

Vatan

Walnut Grove Tribune

GENERAL CHARLES HARİNGTON'UN 1920-1923 DÖNEMİ
TÜRKİYE RAPORU VE RAPORLA İLGİLİ
DEĞERLENDİRMELER

ÖZET

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla, İtilâf Devletleri 13 Kasım 1918'de işgâl ettikleri İstanbul'u 2 Ekim 1923'de tahliye ederek, aynı gün şehri terk ettiler. Tahliye ile beş yıl süren işgâl perdesini üzerinden kaldıran İstanbul, dört gün sonra şehre giren Türk Ordusu'nun büyük bir bayram coşkusu içinde hasretle kucakladı.

İşte tarihi günlerin yaşandığı bu sırada, İstanbul'daki Rum basınından Tahidromos Gazetesi merak uyandıran bir haberle tüm dikkatleri üzerine topladı. Haber, dokuz gün önce şehri terk eden, Müttefik Kuvvetleri Başkumandanı General Harington'un 1920-1923 dönemine ait, İtilâf Devletleri'nin Doğu siyasetlerinin iflasına neden olan sebeplere dair, İngiliz Savunma Bakanlığı'na gönderdiği raporunun bir suretinin ele geçirildiği ile ilgiliydi. Gazete bu haberi duyurmanın yanı sıra, raporu da 11 Ekim 1923 akşamından itibaren yayınlamaya başladı.

İstanbul'un tahliyesinden dokuz gün sonra ortaya çıkan bu rapor, doğal olarak şehirdeki Türk basınının da ilgisini çekti ve raporu Tahidromos Gazetesi'nden naklederek, 12 Ekim 1923 tarihi itibariyle on gün sürecek bir yazı dizisi halinde yayınlamaya başladı.

Önce rapor, İngiltere'de resmen yayınlanmadığı için, Harington'a ait olup olmadığı konusunda şüpheyle karşılandı ancak İstanbul'daki Times Gazetesi muhabiri tarafından Harington'a ait olduğu doğrulandı.

General Harington bu raporunda, İtilâf Devletleri'nin Yakındoğu'da takip ettikleri siyasetin önüne büyük bir engel olarak çıkan Türk İstiklâl Mücadelesi'nin son üç yıllık sürecine ve bu mücadeleyle baş etme konusunda askeri ve siyasi açıdan yaşadıkları zorluklara yer vermiş, gelişmeler karşısında çekilen zorlukların başarılı bir siyasetle aşıldığı mesajını, artık iflas ettiği açıkça anlaşılan Yakındoğu siyasetinin son başarısı olarak göstermeyi ihmal etmemiştir.

Bu çalışma Harington'un raporu ve raporda bahsi geçen döneme ait tarihi olayların bir değerlendirmesi olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: General Charles Harington, Mütareke Dönemi İstanbul, Türk İstiklâl Mücadelesi, İtilâf Devletleri ve Yakındoğu Siyaseti, İşgâl uygulamaları

THE REPORT OF GENERAL CHARLES HARINGTON OF TURKEY 1920-1923 AND ASSESMENTS ABOUT THE REPORT**ABSTRACT**

On the signing of Treaty of Lausanne, Allied Forces, which invaded İstanbul on November 13, 1918 evacuated the city on October 2, 1923, and left İstanbul on the some day. İstanbul, getting rid of a five-year lasting invasion veil with the evacuation, embraced the Turkish army in an excitement of a feast four days later.

In the meantime when these historical days were experienced, Tahidromos Newspaper, a press agent of Greeks in İstanbul attracted all the attention with the news of curiosity. The news was about getting hold a copy of the report sent to English War Office by the Commander-in-chief of Allied Forces, General Harington who left the İstanbul nine days ago. The report was about the failure of the political ideas about the East of Allied Forces related to the period of 1920-1923. The newspaper not only narrated the news but also started to publish the report from the evening of October 11, 1923.

The report emerged nine-days after the evacuation of İstanbul, also attracted the attention of Turkish press in the city by nature, and narrating the report from Tahidromos, Turkish press started to publish it in a ten-day-series on October 12, 1923.

At first, the report had the suspicion of whether it belonged to Harington or not as it wasn't officially published in England, however, it was verified by the correspondent of Times Newspaper that it belonged to Harington.

General Harington narrated in his report, the difficulties they experienced from the point of military and political aspects to tackle over the struggle with Turkish Independence War and the last three years of this war which was an obstacle in the policy the Allied Forces had about the Near East. He didn't neglect to show their Near East policy as the last success, which was clearly a failure, of overcoming the difficulties experienced by a successful policy.

This study is handled as an assessment of the report of Harington and the historical events about the period mentioned in the report.

Key Words: General Harington, İstanbul and Armistice Period, Turkish Independence War, Allied Forces and Their Near East Policy, Occupation Practices.